

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Diplomová práce

Bc. Josef Vysoký

**Stylisticky snižené lexikum současné ruské prózy a problematika
jeho překladu do češtiny**

Low Lexicon of Contemporary Russian Prose and Its Possible Translation into
Czech

Praha 2018

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kitzlerová, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Janě Kitzlerové, Ph.D. za neomezenou vstřícnost a trpělivost, za vedení práce, podnětné komentáře a rady, bez nichž by text zřejmě nebyl finalizován. Dále bych rád poděkoval za podporu své mamince a prarodičům Jiřímu a Marii B., kteří pro mne dělají tak mnoho. Děkuji.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 19.04.2018

.....

Josef Vysoký

Klíčová slova

[umělecký překlad, analýza překladu, vulgarismus, ruština-čeština, současná ruská beletrie]

Key words:

[literary translation, translation analysis, vulgarism, Russian-Czech, present russian fiction literature]

Abstrakt

Tématem předkládané diplomové práce je otázka překladu *stylisticky snížené* slovní zásoby (zejm. vulgarismů) z ruštiny do českého jazyka. Podkladem jsou příklady excerpované ze současné ruské prózy, souboru povídek V. Kozlova. Nejprve jsou srovnány oba národní jazyky s důrazem na sociolekty, mezi nimiž jsou věnována pozornost jedné konkrétní vrstvě, vulgarismům. Následně jsou srovnávány vulgarismy v obou jazycích. Tento přístup je významný pro pochopení jejich společných a rozdílných rysů, možnosti jejich použití a další rozpracování tématu z hlediska. Český jazyk nedisponuje slovní zásobou s vysokou mírou expresivity, jak je tomu v případě ruského *matu*. Princip funkční ekvivalence dovoluje nedostatek na úrovni vysoké míry expresivity kompenzovat volbou vhodných prostředků cílového jazyka.

Abstract:

The main aim of the thesis is to discuss a task of translation of low lexicon (esp. vulgarism) from Russian into Czech. Low lexicon discussed in the thesis is based on texts of contemporary Russian prose written by V. Kozlov. At first we compare both national languages especially their *sociolects* and specific layer of vulgarism. This layer is then analyzed in Russian and in Czech, which allow us to understand common and different fields in it. There is no direct equivalent in Czech to Russian *mat* (a layer of highly expressive lexicon in Russian). According to functional equivalence we can show the way, how to substitute this lack of expressive lexicon in translation to Czech.

Obsah

Úvod.....	8
1 Systematizace národních jazyků: čeština a ruština	10
1.1 Text a lexikum	12
1.1.1 Česká jazyková situace	12
1.1.2 Ruská jazyková situace	14
1.1.3 Jazykový prostor	17
1.2 Nespisovné jazykové prostředky.....	18
1.2.1 Definice pojmu stylisticky snižená slovní zásoba.....	19
1.2.2 Expresivní složka lexému	20
1.2.3 Vulgarita.....	21
1.2.4 Jazykový cit a přejímky	23
1.3 Jazykové prostředky, jejich omezování	24
1.4 Konstituování významu	26
1.5 Lingvokulturní rozdíly a vulgarismy	26
1.5.1 Obecné nastínění klasifikace vulgarismů	27
1.5.2 Slovanské jazyky, čeština a ruština	28
1.6 Dosavadní literatura k tématu	30
1.6.1 Literatura k nespisovným varietám národních jazyků zejména vulgarismům	30
1.6.2 Literatura zaměřená na otázku překladu	31
2 Jazyk umělecké literatury.....	31
2.1.1 Reflexe stylistické sniženosti v rámci diskutovaných jazyků	33
2.1.2 Obecná čeština a prostorečije.....	33
2.2 Přítomnost nespisovných jazykových útvarů v literatuře: český pohled.....	34
2.3 Přítomnost nespisovných jazykových útvarů v literatuře: ruský pohled.....	35
2.4 Prostředky k dosažení estetického dojmu	36
3 Překlad a lingvistika.....	36
3.1 Ekvivalence.....	38
3.2 Překlad mezi blízkými jazyky	40
3.3 Frekvence výskytu originál vs. překlad.....	41
Praktická část	44
4 Komentovaný překlad	44
4.1.1 Osobnost autora.....	44
4.1.2 Krátká charakteristika souboru Гопники V. Kozlova	44
4.1.3 Гопники - горníci jako kulturní fenomén	46
4.1.4 Nástrahy číhající při překladu	48

4.1.5	Jazyk originálního textu	49
4.2	Koncepce překladu.....	50
4.3	Přímé ekvivalenty	53
4.4	Desémantizované jednotky	54
4.5	Bezekvivalentní lexika	56
	Závěr	58
	Seznam literatury	59
	Seznam příloh	64
	Příloha I.....	65
	Příloha II	67
	Příloha III	71

Úvod

Předkládaná práce si klade za cíl poukázat na problematiku spojenou s překladem jedné z oblastí nespisovné slovní zásoby, konkrétně vulgarismů. Oblast vulgarismů je rozsáhlá a samotné vymezení vulgarismů je u řady mluvčích chápáno různě. Je však zřejmé, že i mezi vulgárními výrazy lze rozlišovat. Rozlišovat můžeme podle míry expresivity (od nejnižší po nejvyšší) nebo podle oblasti, k níž odkazují.

Dělení vulgarismů podle míry expresivity je do určité míry subjektivní a v povědomí mluvčích mívá nejasně vymezené hranice, nicméně panuje určitá shoda v otázce přibližného rozlišení jejich expresivní intenzity. Postoj mluvčích k vulgarismům a hodnocení míry jejich expresivní intenzity se však proměňuje v souvislosti s proměnami společnosti a jazykové kultury. Subjektivní pohled na vulgarismy se tak odráží v komunikaci i v jejich recepci ze strany mluvčích obecně. Vztah k jazyku se mění a dochází k pozvolným změnám v jazykové kultuře. Jednou z těchto oblastí, kde se projevují změny postojů k jazyku, jsou vulgarismy. Mění se jejich místo v jazyce a s tím se částečně posouvají do postavení, kdy je na jejich přítomnost, mj. v umělecké literatuře, nahlíženo mnohem shovívavěji, než tomu bylo dříve, pokud hodnotíme současný stav. Ze své původní domény v umělecké literatuře, přímé řeči, a funkce, nepřímé charakteristiky postavy, se přesouvají do textu jako takového a je s nimi nakládáno jako s běžnými jazykovými prostředky. S řadou vulgarismů se setkáváme v jejich eufemizované podobě, která může rovněž budit rozpaky zejména při nevhodném použití.

České prostředí není unikátní, podobný proces lze vysledovat i v jiných literaturách, ruskou nevyjímaje. Právě přítomnost vulgarismů a sociálních dialektů i v cizojazyčných textech je spojena s otázkou jejich překladu do češtiny, tedy v naší práci cílového jazyka. Přístup k této otázce je spojen se znalostí specifik obou národních jazyků a lingvokulturních odlišností, které se významně podílejí na podobě řady vulgarismů.

Zájem o nestandardní vrstvy jazyka vykazuje rostoucí tendenci, snad je tomu tak díky ustupujícím předsudkům vůči těm varietám, které byly tradičně silně pod vlivem společenského tabu, a obecně změnám ve společnosti dovolujícím tento posun. V povědomí mnohých přetrvávají puristické snahy bojovat proti řadě lexémů spojených se sociálními dialekty a vulgarismy. Postupem času si však tyto jazykové vrstvy vydobily místo nejen v samotné jazykové praxi – což je námi spíše odsuzováno, než kvitováno –, ale staly se i předmětem odborného zájmu. Vědecký zájem o tuto otázku může dát odpovědi na otázky a snad i přispět k pochopení procesu, ustálení a opětovnému upevnění jazykové kultury.

Jako materiál této práce posloužily tři povídky z dosud nepřeloženého souboru povídek ruského autora běloruského původu Vladimira Kozlova. Texty byly vydány knižně, jsou však dostupné i v elektronické podobě na internetu.¹

Práce je dělena do dvou částí, teoretické a praktické. Teoretická část se postupně věnuje ruskému a českému národnímu jazyku s důrazem na existující sociální dialekty v rámci nespisovné vrstvy, nespisovným jazykovým prostředkům, dělení vulgarismů a lingvokulturním rozdílům mezi ruským a českým prostředím. Dále se v teoretické části věnujeme uměleckému textu a nespisovným prostředkům v něm, zejména vulgarismům. V závěru kapitoly pak přistupujeme k teoretickému uchopení vulgarismů, jakožto předmětu překladu.

Čtvrtá kapitola je věnovaná praktické stránce překladu tří krátkých povídek umístěných v příloze k této práci. Kapitola krátce představuje autora, samotný soubor povídek a jazyk originálních textů. Následuje poukázání na jednotlivé dílčí otázky překladu vulgarismů.

¹ Podrobněji ke knižnímu vydání viz 4.1.2, volně dostupné online z: <https://www.e-reading.club/book.php?book=28285> [16.04.2018].

Teoretická část

1 Systematizace národních jazyků: čeština a ruština

Jazyk není homogenní útvar, není tvořen jednou či dvěma varietami. Rozdělení jazyka na vrstvy, v případě národního jazyka přesněji na variety / útvary, odpovídá potřebám a nárokům kladeným na jazyk v souvislosti s jeho užíváním v nejrůznějších komunikačních situacích. Šíře variet národního jazyka zahrnuje oblasti komunikace od komunikace na formální úrovni, kde je žádoucí používat spisovný jazyka, po rozhovor mezi členy skupiny odlišující se svou výraznou lexikální rozrůzněností (jako slang, argot). V českém i ruském jazyce nacházíme takové rozdělení na variety.

Předmětem našeho zájmu budou především sociální dialekty a některé nespisovné útvary národních jazyků, s nimiž je především spojeno *stylisticky snižené lexikum*. Představení těchto nespisovných variet a jejich zařazení do celku národních jazyků je důležité pro pochopení postavení jednotlivých variet v rámci národního jazyka jako celku. Neméně důležitým je pak alespoň základní popis těchto variet pro vzájemné srovnání mezi jazyky. Funkční srovnání jednotek ve srovnávaných jazycích, i jejich postavení v rámci jednoho jazyka, je nezbytným předpokladem pro vhodnou volbu překladatelského ekvivalentu. Na základě znalosti těchto Pro oba zde srovnávané jazyky je, zejména při klasifikaci vrstev národního jazyka, třeba rozlišovat mezi mluvenou a psanou podobu spisovného jazyka.

Národní jazyk je označení pro komplex variet jazyka a jazykových prostředků vyskytujících se v jeho systému. Jeho části jsou dále rozlišeny podle funkce, území či společenských vrstev, pro něž je daná vrstva jazyka charakteristická (srov. Čechová 2003, 45). Jeho částmi jsou spisovné a nespisovné útvary a *poloútvary*.² Vzájemné vztahy mezi jednotlivými vrstvami národního jazyka je možné shrnout následovně:

- Spisovný jazyk je závazný pro celé území, je kodifikovaný, užívá se pro formální účely. Všeobecně srozumitelný rodilým mluvčím.

² Pojem užívaný v Marii Čechovou (2003) k označení variet národního jazyka se specifickými rysy v oblasti zejména lexikální. Rozdíl mezi *poloútvary* a *plnohodnotnými* útvary národního jazyka tkví v absenci syntaktických a slovtvorných modelů, které *poloútvary* přejímají, sdílejí např. se spisovným jazykem. Ruská jazykověda pracuje především s pojmem systém (система), podsystem (подсистема) např. Крысин 2003.

- Nespisovný jazyk není kodifikovaný, slouží především běžné a neformální komunikaci. Je rovněž srozumitelný rodilým mluvčím. Lze jej dále dělit (viz následující body).
- Teritoriální dialekty jsou typické pro určitou oblast, vyznačují se odlišností od spisovné normy na fonetické, morfologické, slovtvorné a lexikální úrovni. Nemusí být vždy plně srozumitelné ostatním mluvčím daného jazyka, jehož jsou součástí.
- Sociální dialekty nejsou vymezeny územně, jejich rozdělení je spojeno především se společenským rozvrstvením společnosti. Některé z jeho prvků nemusí, či dokonce nesmějí být srozumitelné ostatním mluvčím národního jazyka do něž spadají. Slouží ke komunikaci mezi jedinci tvořícími určitou skupinu, jejichž pojítkem je společná oblast zájmu. S tím je spojený jejich nápadný rys, odlišnost lexikální, nemají většinou vlastní systém větné skladby, slovtvorby apod., proto jsou Marií Čechovou (2003, 53) označovány jako *poloútvary* národního jazyka. Územně nejsou nijak omezeny.

Podrobněji budou tyto vrstvy/ systémy popsány u každého jazyka odděleně (viz 1.1.1). Již výše ve zkratce představené vrstvy jazyka a jejich nejnápadnější rysy dávají tušit možnost jejich vertikálního uspořádání, samozřejmě při nutném zjednodušení. Za vysoké by byl považován jazyk spisovný a za nízké poslední zmíněné *poloútvary* společně s některými prvky *interdialektu (nadréčnického jazykového útvaru)*, jakousi formou jazyka určenou především k mluvené komunikaci s lexikálními specifiky odlišující se od spisovného jazyka.

Zdůrazňujeme, že teritoriální dialekty zde ponecháváme stranou stejně jako jazykové útvary známé jako *suržik* a *trasjanka*. Jejich popisu nebude věnován prostor při charakteristice jednotlivých národních jazyků. Otázce jejich překladu, již tak poměrně složité, a nakládání s tímto materiálem při překladech bylo věnováno nemálo literatury a poznámek. Hlavní zásadou je nenahrazovat bez pečlivého zvážení všech potenciálních nežádoucích důsledků nářečí výchozího jazyka nářečím v jazyce cílovém. Důvodem jsou možné nevhodné konotace, které by takový postup mohl vyvolat. Je třeba zohledňovat i nejazykové prvky jako například odlišný vztah k dialektům v obou zúčastněných prostředích. Překlad těchto prostředků je možné kompenzovat případným mísením jednotlivých charakteristických nářečnických jevů pospojovaných tak, aby čtenář vnímal záměr odlišit konkrétní část textu od jeho zbytku. Nemělo by však dojít k výše zmíněnému ztotožnění s jedním konkrétním nářečím. Na závěr

tohoto krátkého představení překladu teritoriálních dialektů odkazujeme na vybranou českou a slovenskou odbornou literaturu popisující postupy a možná úskalí překladu teritoriálních dialektů: Vilikovský 2002 (165-167), Levý 2012 (117), Kufnerová 1994 (68-71).

1.1 Text a lexikum

Způsob výstavby textu může odpovídat některému z funkčních stylů. Každý funkční styl má svá kritéria, na základě kterých autor vybírá mj. vhodné lexikum pro svůj text tak, aby splňoval požadavky kladené na jeho strukturu. Do výběru jazykových prostředků zasahuje několik faktorů, jimiž jsou např. připravenost / spontánnost, způsob podání textu nebo cíle textu. Zatímco v administrativním (официально-деловой с.) a odborném stylu (научный с.) není přítomnost emociálních a expresivně zbarvených slov žádoucí, v publicistickém (публицистический с.) a především v uměleckém stylu (с. художественной литературы) je jejich přítomnost žádoucí a je pro uměleckou literaturu charakteristická.³

Právě volnost stylu umělecké literatury je spojena se svobodným výběrem jazykových prostředků a lexika, s pomocí kterých autor vystavuje text. Umělecký text je schopný pojmout v závislosti na estetickém cíli autora v zásadě jakoukoli slovní zásobu, pakliže vyhovuje jeho záměrům. Mezi tyto prostředky patří i lexémy, které jsou částí nespisovné vrstvy národního jazyka. Mezi nimi můžeme nalézt právě i vulgarismy, nositele expresivní stránky uměleckého textu. Nespisovné prostředky nemají zpravidla své místo v jiných stylech s výjimkou uměleckého a publicistického. Výrazně se podílejí na estetické funkci textu.

1.1.1 Česká jazyková situace

Český jazyk spisovný je ve své kodifikaci archaický se silným purismem v porovnání s dalšími slovanskými jazyky, v našem případě konkrétně v porovnání s ruštinou. Definicí českého spisovného jazyka a jeho vztahu k ostatním útvarům českého národního se zaobírá řada studií⁴. Karel Hausenblas jej popisuje jako útvar národního jazyka neomezený lokálně, jehož účelem je obsluhovat „potřeby veřejného kulturního společenského styku příslušníků dané společnosti.“ (Hausenblas 1962). „Míru nespisovnosti, nebo ne plné spisovnosti lze hodnotit podle faktorů konstituujících komunikát, jde o široké pásmo přechodů mezi krajními prvky nejvyššího stylu a běžně domluvy mezi sobě rovnými“ (Čechová 2003, 48). Pojmem standart

³ Obsáhleji se k jednotlivým funkčním stylům vyjadřuje například již citovaná Marie Čechová (2003), příp. Бельчиков (2008), Кожица (1977).

⁴ Například Iva Nebeská (1996) ve své studii *Jazyk, norma, spisovnost*.

je užíván v jazykovědě jako „celospolečenský útvar jazykový s vyšší komunikační funkcí (než např. obecná čeština), a to základu spisovného nebo nespisovného (tzv. „třetí standart“), avšak i tak plnění celospolečenské funkce.“ (táž, tamtéž).

Diskutovanou není sama definice spisovného jazyka jako především jeho poměr k ostatním varietám národního jazyka, zejména obecné a hovorové češtině⁵. Zatímco hovorovou češtinu můžeme chápat jako mluvenou varietu spisovného jazyka v jeho širším pojetí, obecná čeština je, jak uvádějí Sgall a Hronek (1992,19), je obecná čeština užívána v každodenní komunikaci místo spisovného jazyka. Není omezena na konkrétní oblast v porovnání s teritoriálními dialekty, je srozumitelná všem rodilým mluvčím českého jazyka a je frekventovaná, což z ní dělá jazykový útvar, který můžeme označit jako *interdialekt*. Sgall a Hronek dále uvádějí, že mnozí mluvčí zejména z území Čech se dopouštějí mísení obecné a spisovné češtiny, aniž by to považovali za stylisticky nepatřičné. Otázku diglosie, která byla ve vztahu k českému prostředí nejednou nadnesena, většina studií odmítá, ale současně přiznává české jazykové situaci přítomnost některých jejích prvků.⁶

Dalšími útvary - *poloútvary* v pojetí Čechové (2003)- jsou ty vrstvy, které se od předchozích odlišují absencí specifické gramatické stavby, které čerpá ze spisovného jazyka a dalších výše uvedených útvarů. Jedním z rysů je častá nejednoznačnost významu těchto slov mimo oblast jejich užívání.

Tradičně jsou rozlišeny v českém prostředí tři vrstvy jazyka s užší množinou uživatelů a rozšířenosti (v porovnání s výše uvedenými vrstvami nespisovné češtiny), jejichž obsah a definice se mohou různit v závislosti na koncepci autora příspěvku k jejich studiu. My zde budeme vycházet z rozdělení na profesní mluvu (žargon), mluvu zájmových skupin (slang) a mluvu skupin spojených s trestnou činností a překračováním zákona (argot). Jejich pojítkem je komunikační funkce, shrnutá následovně:

- úspornost, zkratkovitost vyjadřování a snadnost formulace
- „jazyková hra, aktualizace vyjádření a tvůrčí práce s jazykem“
- užitím těchto komunikačních prvků rozlišení my-oni v rámci skupiny (možnost identifikace) (Čechová 2003, 53-54)

⁵ Hovorou češtinu jako mezistupeň mezi obecnou češtinou a spisovným jazykem zpochybňuje F. Čermák (1997).

⁶ Diskuse věnovaná vztahu spisovné a obecné češtiny shrnuje kolektivní monografie, na níž je odkazováno výše (Sgall-Hronek 1992, 24-26) nebo Čermák (1997).

1.1.2 Ruská jazyková situace

Ruský národní jazyk (*русский национальный язык*) je rovněž rozdělován, stejně jako čeština, na několik podsystémů či vrstev. Tradičně uváděné a zjednodušené dělení, které zde uvádíme, je převzato z kolektivní monografie, jejímž editorem je L. P. Krysinem (Крысин 2003). Hlavním útvarem s nejširší formou obslužnosti oblastí života společnosti je spisovný jazyk (*литературный язык*), městská mluva (*городское просторечие*), profesní a sociální žargony (*профессиональные жаргоны / социальные ж.*) a teritoriální dialekty (*территориальные диалекты*).⁷

V české klasifikaci jsou v námi použité koncepcí⁸ argot, žargon a slang označovány za *poloútvary* národního jazyka. Obdobně na ně nahlíží i ruská jazykověda, která o nich hovoří jako o lexikálních podsystémech (*лексические подсистемы*), ovšem v ruském prostředí panuje nejednota v terminologii, a proto se můžeme setkávat s různými interpretacemi a jinými nepřesnostmi, které jsou v porovnání s českou tradicí mnohdy matoucí. Příkladem budiž dvojí označen pro jednu vrstvu jazyka.⁹

Nepanuje-li shoda v terminologické oblasti, koncepce uspořádání jazykových *poloútvary* nebo *lexikálních podsystémů* je vesměs jednotná, orientaci však komplikuje již zmíněna terminologická nedůslednost a přehnaná pluralita.

Koncepce rozvržení vrstev národního jazyka, kterou jsme se zde pokusili v hrubých rysech nastínit, nám dává možnost zhodnotit i další poněkud specifickou oblast, jež se podílí ve značné míře na našem předmětu zájmu, protože figuruje právě v jedné z těchto nespisovných vrstev a je jím ruský *mat* (rus. *мат*).¹⁰

Mat je uváděn mnohdy v odborné literatuře jako součást slangu. Jde o specifickou oblast ruského jazyka, a pakliže je jeho zařazení do kategorie slangu správné, pak je nezbytné ale

⁷ Obsah pojmů *žargon*, *slang*, *argot* je v ruské lingvistické tradici, jak je vidět také z výše uvedeného dělení, vnímán odlišně, než tomu je v českém jazyce. O terminologické rozrůzněnosti v rámci ruské jazykovědy viz Химик (2000, 11- 19), případně Kalita (2011, 59 a násl.).

⁸ Přejaté z Čechová (2003).

⁹ Například *молодёжный сленг* ale také *молодёжных жаргон*. Jistou neustálenost užívání tohoto termínu zachycuje i *Лингвистический энциклопедический словарь* (red. V. N. Jarcev, Moskva 1990), kde se pod heslem *жаргон* také dočteme: „Иногда термин «жаргон» применяют для обозначения искажённой, неправильной речи. Поэтому в собственно терминологическом смысле его часто заменяют словосочетаниями типа «язык студенчества» или терминами *арго*, *сленг*.“ Podobně tomu je u hesel *Slang* (Сленг) a Dostupné online: <http://tapemark.narod.ru/les/151a.html>

¹⁰ Lze hovořit o nejvyšší možné míře. Postavení *matu* v ruské jazykové kultuře je předmětem zájmu i některých rusistů. Nejasným zůstává i původ tohoto označení srov. Ильсов 1990, Михайлин 2005, Успенский 1994.

zdůrazňovat všeobecnou srozumitelnost mluvčím ruského jazyka a prakticky neomezenou aplikovatelnost a výrazně negativní expresivní hodnotu, v porovnání s ostatními vrstvami. V pomyslné hierarchii platí *mat* za nejzazší možnost vyjádření sdělované skutečnosti prostředky původně negativními. Negativní postoj ke sdělovanému však není bezpodmínečně nutný. I. Kalita jej charakterizuje jako „nejnižší nespisovnou vrstvu [ruského jazyka – pozn. J.V.]. Ruský mat – nejhrubší nadávky, vulgární, hrubá a sprostá slova, rouhání, nepatřící ke kultivované komunikaci, představují ‚věkově starší‘, bohatou vrstvu extrémně emotivního lexika“ (Kalita 2011, 49).

Pozornost zde věnovaná právě *matu* je z našeho pohledu nutná, jelikož jde o lexikální vrstvu s vysokou mírou expresivity a sémantického potenciálu, který souvisí s desémantizací projevující se zejména v derivátech jednotlivých lexikálních jednotek. Následné určení významu je mnohdy závislé na kontextu, i morfologické stavbě,¹¹ kdy nositelem významu je afix a samotná přítomnost desémantizovaného kořenu¹² má funkci intenzifikace míry expresivity spojené s potlačeným sémantickým obsahem. Pojem *mat* označuje lexikální vrstvu založenou na derivátech několika kořenů (viz předchozí poznámku), slovnědruhově zaměřené především na substantiva, slovesa, citoslovce.

Zatímco jiné oblasti *běžných* negativně expresivních prostředků se v zásadě nevymykají běžné praxi, kdy je nejčastěji, avšak ne výhradně, k dosažení cíle mluvčího užito prostředků odkazujících na domnělý špatný zdravotní stav - psychický či fyzický, odlišné a menšinové sexuální preference, případně dochází ke srovnání s některým ze živočichů.¹³

V tomto krátkém přehledu rozvrstvení obou národních jazyků zmíníme další lexikální vrstvu specifickou svým přesahem do současného ruského jazyka. Dotčenou vrstvou je argot v chápání české lingvistické terminologie, tedy mluva společensky deklasovaných osob spojených s činnostmi porušující zákony, jednou z jejichž podstatných funkcí je utajení sdělovaného obsahu. Přítomnost mnohvrstevnatého argotu (*арго*) v ruském jazyce je často připomínána a odsuzována podobně jako tomu je v případě výše uvedeného *matu*. Tyto dvě lexikální vrstvy vyvolávají silný odpor a jejich užití při formální komunikaci či mimo skupinu, s níž se tyto lexikální vrstvy spojují především vede k negativnímu ohlasu. Jak ukazuje Maxim

¹¹ Dále částečně v souvislosti s *matem* viz Левин 1998.

¹² Nejčastěji jde o následující: *еб-, ху(й)-, пизд-, бляд-*. Setkáme se však i s řadou dalších, které nejsou však tak čteně zastoupeny např. Мокиенко 1994.

¹³ Užití nadávek je příkladem kulturních odlišností a je v předkládané práci součástí kapitoly věnující se lingvokulturním odlišnostem mezi češtinou a ruštinou (viz 1.5.2).

Krongauz¹⁴ (Кронгауз 2007, 11-12 a 23-27) na příkladu projevu ruského významného státníka, jehož zde nebudeme jmenovat, který použil v jednom ze svých vystoupení frazém typický pro kriminální prostředí, a to *мочить в сортире*, jehož význam odkazuje ke způsobu fyzické likvidace člověka. Podobně populárním je další výraz spojený v jednom ze svých významů s prostředím protizákonné činnosti, a to *крыша*. Téma argotu v ruském jazyce je obsáhlé a je mu dlouhodobě věnována i odborná pozornost, o níž svědčí řada lexikografických prací a studií.¹⁵

K domácí ruské diskusi o povaze dvou nespisovných vrstev přikládáme interpretaci V. V. Chimika (Химик 2000, 13), který vidí rozdílnost mezi argotem a žargonem takto: „žargonismy [jsou] téměř vždy expresivní, u argotismů tomu tak být nemusí, žargonismy mají téměř vždy spisovný tvar bez expresivního zabarvení, argotismy svůj ekvivalent ve spisovném jazyce mít nemusejí.“ Emocionálnost komunikátu je zesílena právě expresivními slovními tvary.

*Prostorečije (просторечие)*¹⁶ je označení pro vrstvu ruského národního jazyka, která je srozumitelná všem rodilým mluvčím ruského jazyka. Dominantním rysem je její původně mluvená podoba.¹⁷ Od spisovné ruštiny (*литературного языка*) se odlišuje v oblasti fonetické (výslovnost, slovní přízvuk), morfologické (např. formy sloves např. ve 3.osobě množného čísla jako *хочУт* místo *хотЯт*, případně N pl. některých maskulin atd.), frazeologické atd. Bělčikov jej umísťuje směrem k „nižší hranici mluveného spisovného jazyka“ (Бельчиков 2008, 33).

Dalším a rozsáhlejším v rámci vrstev jazyka je systém slangu, který je popisován jako *otevřený*, což lze vysvětlovat jako prostupný systém z jehož vrstvy mohou a často i pronikají lexikální jednotky a lexémy do jiných a rozšířenějších vrstev jazyka, plnicích funkcí například interdialektu stále nespisovných nebo i samotného spisovného jazyka. Opět tak vidíme

¹⁴ Zde se odkazujeme na jeho příspěvek k aktuálnímu stavu ruského jazyka, ve kterém na mnoha místech s humorem a současně zasvěceně poukazuje na řadu (nežádoucích) jevů v ruštině 20. a 21. století.

¹⁵ Například: Мокеинко В. М.- Никитина, Т.Г. 2001 *Большой словарь русского жаргона*. Dovolujeme si dále odkázat na závěrečnou bakalářskou práci analyzující téma ruského jazyka a argotu: Dědinová, Nikola, *Ruská "feja" aneb deklasovaná lexika* [závěrečná bakalářská práce FF UK, obhájena 11.09. 2012] Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/42063/BPTX_2009_2_0_255506_0_87518.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁶ Někdy se můžeme setkat i s přívlastkem *городское п.*, který odkazuje na možné srovnání p. s ostatními teritoriálními dialekty s tím rozdílem, že se vztahuje k prostředí města.

¹⁷ Zde opět poukazujeme na posun, který nastal v moderní době, kdy i původně výlučně mluvené variety, vrstvy nár. jazyka jsou často fixovány v psané podobě. Fixovány jsou zejména v komunikaci ve virtuálním prostoru. A to zejména díky novým komunikačním kanálům jako sociální sítě či mobilní aplikace pro rychlou komunikaci apod.

nejasnost hranic jednotlivých jazykových vrstev. Jestliže je možné hovořit o příslušnosti předchozích lexikálních vrstev k určitým skupinám, u slangu se příslušnost k určitému okruhu nepociťuje tak ostře. Přesto lze vymezit stěžejní body, na kterých slang a jeho rozšířenost stojí. Již zmiňovaných V. V. Chimik slang připisuje spíše příslušníkům sociálně nižších vrstev, zejména mladšího věku a mající identifikační funkci (člen skupiny – člověk mimo skupinu), a je sklonný k negativně expresivním tvarům (srov. Химик 2000,15). Tyto rysy nijak nevybočují z výše uvedených základních rysů *poloútvářů* národního jazyka.¹⁸

Hovoříme-li o *něspisovné ruštině*, je vhodné zmínit fenomén, který je v ruském jazykovém prostoru rozšířený. Jedná se o tzv. *язык / жаргон падонков* či „*олбанский*“ *йезыг*. Nejedná se v podstatě o zvláštní vrstvu ruského jazyka, která by vynikala podobně jako jiné vrstvy národního jazyka (slangy, argot, mat apod.) svou specifickou lexikální vrstvou. *Язык падонков* záměrně písemně fixuje lexémy ruského národního jazyka fonetickým způsobem, aniž by byla respektována ortografická či dokonce samotná ortoepická pravidla.¹⁹ Tento typ písemné komunikace je v současnosti rozšířen především v komunikaci ve virtuálním prostoru. Typickým je výrazná expresivní stránka a hrubost.

1.1.3 Jazykový prostor

Nyní se krátce vrátíme ke koncepci chápání a dělení jazyka představeného *národním jazykem*. Ve vztahu k oblasti našeho zájmu, například v oblasti vulgarit, má pro naše účely potenciál rovněž pojem *jazykový prostor* (*языковое пространство*, Sprachraum).

Na určitém geograficky vymezeném území je dominantní jazykový kód (národní jazyk), s určitou prestiží a funkcemi. Není homogenní, skládá se z řady vrstev, které se mohou a mnohdy i skutečně vzájemně ovlivňují a prolínají. V důsledku jazykové politiky dochází k rozšiřování tohoto jazykového kódu za jeho původní hranice, čímž se rozrůstá počet mluvčích a společně s nimi přichází i jiné jazykové kódy a jejich prvky, které mohou ovlivnit jazykovým kontaktem původně nedomácí jazykový kód. Při takovémto kontaktu mezi různými kódy bude chápání rozdílnosti, cizorodosti pocíťováno ostřeji. V případě blízkosti obou kódů tomu tak být nemusí; tím spíše mají-li společný vývoj a zachovaly-li si svou spřízněnost do takové míry, že jsou navzájem považovány za srozumitelné, jak tomu je na příkladu češtiny a slovenštiny.

¹⁸ Viz 1.1.1.

¹⁹ Ve chvíli, kdy je tento způsob komunikace uvědomělý, jedná se o jazykovou hru mezi účastníky komunikace. V českém prostředí jsme svědky podobného trendu (např. Opráskí sčeskí historie).

Jiným případem je, opět v souvislosti s jazykovou politikou, cílené rozšiřování jednoho jazykového kódu na území spadajícím do alespoň formálně jednoho politického celku. V takovém případě převažuje jeden jazykový kód nad ostatními (příbuznými a pocit'ovanými jako srozumitelné, ale i nepříbuznými). Takové případy mohou končit určitým stavem *bilingvismu*, kdy mluvčí pracuje v zásadě se dvěma jazykovými kódy. Následně při komunikaci v jazyce s uznávanou vyšší společenskou prestiží pronikají do jeho projevu některé z prvků jeho druhého jazyka.

V hranicích takového jazykového prostoru mohou být užívány i jiné výrazy odkazující k témuž (tj. mající společný denotát), mohou mít i totožnou pragmatiku, přesto je jeden výraz pocit'ován jako domácí a ostatní jako sice srozumitelné, přesto cizí. Zde dále výrazně vystupuje prvek jazykové prestiže. Můžeme se setkat sice se zcela cizí lexikální jednotkou, jejíž frekvence užívání se bude blížit užívání domácího dominantního lexému a předčí tak v užívání domácí variety. Tento vztah se odráží i na frekvenci užívání.²⁰ Lexikální jednotky mohou být spojené s jednotlivými teritoriálními a sociálními dialekty, a mohou tak disponovat doplňující stylistickou funkcí. Důvodem pro zmínění jazykového prostoru je potenciál, který nabízí začlenění slovní zásoby původem v českém prostředí nepříliš rozšířené do slovníku překladatelů. Četnější výskyt těchto slov je výsledkem úzkých vazeb mezi jazykovými prostředími, budeme-li konkrétně hovořit o blízkém vztahu českého a slovenského prostředí.

1.2 Nespisovné jazykové prostředky

Významným prvkem ovlivňujícím vnímání textu je forma, jakou text zprostředkováváme. Informace může být podána při základním rozlišení formou písemnou, či formou verbálního sdělení. Každá z forem má svá specifika. U psaného projevu se předpokládá jeho připravenost, stylově odpovídající prvky, myšlenková utříděnost a návaznost. Kdežto u projevu mluveného se mnohdy setkáváme se spontánností, přítomností řady odchylek od normy, nežádka dochází k nepatřičné volbě jazykových prostředků apod. Neznamená to však, že mluvený projev nemůže být fixován písemně a psaný projev sdělen ústně. Pak ovšem vyvstávají další otázky spojené s přístupem k informaci obsažené ve sdělení a s její analýzou. Způsob podání informace je jedním z původních základních rysů těch vrstev jazyka, které jsou předmětem našeho zájmu. Původně byly tyto výrazy užívány výhradně při verbální

²⁰ Drobný přehled o frekvenci užívání nám v případě sledování četnosti výskytu srovnávaných lexikálních jednotek v českém jazyce může poskytnout korpus českého jazyka. Obecně je platné, že užívání je podmíněno i věkem mluvčích. Silný vliv anglicismů v současné mluvené češtině je nezpochybnitelný a lehce ověřitelný. Přesné údaje o frekvenci výskytu však k dispozici nejsou.

komunikaci. S tím se pojí několik zvláštností této jazykové vrstvy. Předně se jedná v řadě případů o neustálenou formu zápisu slova, kdy převládá fonetický pravopis. Dále s psanou podobou slova se pojí neschopnost reprodukovat intonaci při vyslovení, která je v řadě případů důležitým komponentem při formování celkového významu. Efekt běžně dosahovaný intonací při vyslovení je kompenzován, mnohdy nedostatečně, v psané podobě náležitými interpunkčními znaménky. Vzhledem k rozvoji komunikačních kanálů došlo k posunu i mezi těmito vrstvami jazyka, které stále častěji pronikají i do komunikace psané a tím dochází i k modifikaci jejich povahy. Podrobněji se k tomuto tématu vyjadřují práce zaměřené především na teorii komunikace a textovou lingvistiku.

1.2.1 Definice pojmu stylisticky snižená slovní zásoba

Stylisticky sniženým lexikem (*стилистически сниженная лексика*) zde rozumíme takovou lexikální vrstvu jazyka, která je v tradičně pojatém rozvrstvení (spisovné – nespisovné) umístěna do oblasti nespisovných jazykových prostředků. Z hlediska vztahu těchto jazykových prostředků k ostatním v rámci národního jazyka je jejich charakteristickým znakem stylistická příznakovost. Příznakové lexémy definuje M. Čechová jako všechny ostatní, které nesplňují podmínku neutrálnosti. Neutrálním je pak takový lexém, jenž je „spisovný, frekventovaný, stylově a dobově nezabarvený a neexpresivní“ (Čechová 2003, 139). Podrobnější charakteristika příznakovosti je závislá na konkrétním lexému.

Pouze tímto však nejsme s to dojít přesného závěru stran vymezení námi diskutovaného pojmu. Dalším z rysů je *nízkosti / sniženost*. Již vztah k nízkému obsažený v pojmu má při vertikální hierarchizaci²¹ vrstev národního jazyka implikovat postavení těchto stylisticky *snižených* lexémů v takto členěných vrstvách národního jazyka. *Stylisticky sniženým* rozumíme lexikální jednotky nespisovné a tím i lexikální jednotky náležející do roviny sociálních dialektů (resp. v ruské terminologii *социальные жаргоны*). Mezi jejich rysy patří odchylky od výslovnostní normy i morfologické stavby, emocionálnost a samozřejmě významová složka.

Ne vždy jsou mluvčími hranice mezi jednotlivými styly pocíťovány ostře, výjimkou nejsou přechodová pásma. Nezapomínejme rovněž na skutečnost jazykového vývoje a přehodnocování zařazení řady lexémů. Spisovnými se mohou stát i lexémy původně hodnocené jako nespisovné. Právě posuny hranice chápání spisovnosti, reagující na aktuální stav jazyka,

²¹ Dříve spojené s žánrovým rozdělením, kdy je podle užívaných prostředků typických pro žánr určeno jeho místo v triádě vysoký- střední- nízký, např. dělení M. V. Lomonosovova nebo Josefa Jungmanna. Toto vertikální dělení je považováno za překonané.

jsou důvodem pro přehodnocování stylistické klasifikace řady lexémů, nelze však předpokládat změnu náhledu na lexémy jednoznačně označované za vulgární do kategorie spisovných výrazů.²² Předchozí však platí pouze o lexémech s expresivitou (vulgaritou) *inherentní*, tj. zjevnou samou o sobě. To, že tomu tak je zcela jistě dokládají příklady slov *kráva*, *dobytek*, která nemůžeme chápat pouze ve významu vulgárním, jelikož jde o obecné označení zvířat. Jsou proto z hlediska českého jazyka neutrální a k jejich užití ve vulgárním významu došlo až druhotně. Výše uvedený příklad hospodářských zvířat je příkladem *adherentní* expresivity.

Dotčená oblast slovní zásoby, jak vyplývá již z náznaků předchozího pokusu o definování, je rozsáhlá. Naším zájmem je se zaměřit na, i v řadě jejích vlastností, na specifickou oblast, již jsou z výše nastíněné množiny lexémy s negativním expresivním významem, zejména vulgarity. Lze tak chápat náš příspěvek jako dílčí část svými rozměry nesrovnatelně většího celku zaměřeného na *stylistickou sniženost* ve vztahu k překladu mezi dvěma jazyky.

1.2.2 Expresivní složka lexému

Dostáváme se k tématu, které je úzce provázáno se stylistikou a které je důležité pro náš pohled na *stylisticky snižené lexikum*. Tímto tématem je expresivní složka lexikálních jednotek. Expresivita není vždy nutně spojená s vulgaritou či obscénností, jak by bylo možné na základě našeho akcentování této její části vyplývat. Definice jsou různé stejně jako její projevy. Vysvětlení původu expresivních slov s expresivní složkou inherentní v Zimově chápání, je třeba hledat v diachronní analýze, její příklady Zima uvádí citací jiných autorů (Zima 1961, 12 a násl.).

Expresivitu lze studovat z několika pohledů. V rámci užšího, lingvistického, pohledu můžeme hovořit o lexikologickém a stylistickém nahlížení na expresivitu, jejíž analýzu můžeme rozložit na několik úrovní. Expresivita se, jak ukazuje Jaroslav Zima (Zima 1961, 5-11), konstituuje na úrovni morfologické (včetně slovotvorných postupů), na úrovni fonetické a syntaktické. Což lze rozvést následujícím způsobem, kdy rozdělíme lexikální jednotky dále na takové jednotky:

- u nichž k určení jejich expresivního významu nepotřebujeme znát kontext a jejich odlišnost je za předpokladu znalosti jazyka zjevná, a to zejména v souvislosti se specifickou hláskovou podobou, příp. s užitím takových slovotvorných postupů

²² Při nejmenší ne v blízké době. To, že stylistické hodnocení se přehodnocuje, nám dokládá i proces vývoje v českém jazyce srov. chápání významu slova *holka* např. na poč. 20. století a dnes, kdy je chápáno v podstatě jako bezpříznakové.

(nejčastěji se setkáme užíváním specifickým přípon) např. pojmenování pohlavních orgánů; takovou expresivitu slov Zima označuje za *expresivitu inherentní*,

- jejichž expresivita je dána kontextem. Význam těchto slov není expresivní sám o sobě, své expresivity nabývá dané slovo až na základě kontextu (např. *dobytek*). Tento význam se může později lexikalizovat, a tím rozšířit význam dané lexikální jednotky; zde pak jde o *expresivitu adherentní*,
- jejichž expresivní složka je závislá na kontextu a na rozdíl od dvou předchozích spadá do oblasti stylistické, kdežto předchozí dvě bychom zařadili do oblasti lexikologie. V tomto případě jde o pocíťování rozdílnosti mezi lexikální jednotkou a jejím okolím. Slovo se tak stává expresivním ne na základě své stavby, svého vlastního významu, ale ve spojitosti s kontextem a mísení stylů; Zima označuje tuto expresivitu za *kontextovou*.

Jak vyplývá z předešlého představení Zimovy koncepce expresivity, je nedílnou součástí utváření řady významu lexikálních jednotek se stylisticky sníženým významem právě *kontext*.²³ Jeho zohlednění je nezbytné, pakliže chceme překládat výchozí text tak, aby byl výsledný text jeho výstižným převodem. Zimovo rozdělení expresivity lze vhodně uplatnit i při popisu vulgárních výrazů, a proto z něj zde budeme vycházet.

1.2.3 Vulgarita

Obsah pojmu *vulgární* se proměňuje v čase podobně, jako se vyvíjí jazyk. Pole významů se zjednoduší, pokud se zaměříme konkrétně na *vulgarismy*, které SSJČ²⁴ definuje jako *hrubé, obhroublé, vulgární výrazy*, mj. *sprosté*. Škála vulgarismů je rozsáhlá. Jednotné není ani jejich vnímání ze strany rodilých mluvčích. Výstižnou definici nacházíme v úvodním komentáři ke Slovníku nespisovné češtiny vyděluje jako dvě oblasti vulgární a obscénní slovní zásoby: „K substandardu náleží také **vulgární a obscénní slovní zásoba**, tedy hrubé, společensky nepřijatelné výrazy především sexuálního charakteru“ Hugo (2009,11). Pro naše účely je důležité spojení významu vulgarismů s vrstvou jazykových prostředků, jež můžeme označit za *stylisticky snížené*.

Na tvorbě obsahu pojmu vulgarismus se podílí několik komponentu, a tak nemusí být vždy zcela zřejmý. Nemusí se jednat o lexém odvozený od některého ze kořenů slov, o jejichž negativní povaze panuje shoda napříč všemi sociálními vrstvami mluvčích daného národního

²³ Což je jedním z důvodů absence překladového slovníku, který by byl schopný dát jeden jediný bezvýhradně výstižný ekvivalent ve druhém jazyce.

²⁴ Slovník spisovného jazyka českého, dostupné online.

jazyka.²⁵ Vedle vulgarity je možné hovořit o neslušnosti čili tématu nevhodnému k diskusi v dané chvíli či společnosti. Přičemž nesmíme zapomínat, že společnost rovněž normuje nejen jednotlivé verbální i neverbální projevy toho, co je považováno za tabu, ale i oblasti témat. Pokud bychom překročili určitou mez, mohli bychom se dostat na pole neslušnosti. Tím chceme poukázat na fakt, že samotné zmínění nebo narážka na určitou oblast společensky považovanou za tabu, má již dopad na vyznění textu. Společně s normováním projevů se setkáváme i s tímto postojem k tématu, často tak je z běžné komunikace vyřazeno téma sexuálního života, průběhu zažívání, ale i téma smrti či materiálního zázemí, a to podle jednotlivých kultur. Pro mnohé lexikální jednotky je typická *adherentní* vulgarita, kdy k pochopení vulgarismu dochází na základě znalosti kontextu promluvy. Pro další dělení je vhodná koncepce dělení použitá J. Zimou při popisu expresivity (1.2.2). Motivace jejich užívání v projevech jednotlivými mluvčími je charakterizována několika hlavními body, jimiž nejčastěji jsou:

- záměrně dodat projevu na expresivité; estetický účinek např. v uměleckém textu, případně za účelem hodnocení člověka, situace apod.,
- neschopnost adresanta rozlišovat stylistickou hodnotu těchto jednotek,
- projev emocí adresanta bez konkrétního adresáta,
- jiné.

Nejvýraznější motivací mluvčích k užívání jazykového kódu je jeho prestiž, příp. některé z jeho variet. Vykládat lze tento pojem především tak, že v rámci jisté skupiny mluvčích, je z řady důvodů prestižní typ kódu, který v první řadě značí příslušnost ke skupině, identifikování se s určitými hodnotami. Což je platné zejména pro užší skupiny užívající slang a argot a jejich prvky.

Jednou z odlišností v porovnání s ostatními varietami národního jazyka, a tedy jazykovými prostředky je univerzálnost. Z hlediska paradigmaticky lze říci, že vulgarismy může užit kdokoliv, následnou míru reakce okolí pak do určité míry tvoří i věk, sociální status atd. V oblasti argotu či slangu jsou dána již jistá omezení. Například drogově závislý užívá specifickou slovní zásobu, která často bude ostatním mluvčím téhož národního jazyka nesrozumitelná, zatemněna či alespoň částečně zatemněna. Kdežto vrstva vulgarismů je známa v zásadě všem rodilým mluvčím. Při seznámení s kontextem bude význam slova *vůl* zcela jasný, napříč všemi společenskými vrstvami bez rozdílu jejich materiálního nebo

²⁵ Nemusí se jednat o obscénní slova, či slova vztahující se v českém prostředí zejména k vyměšování. Mezi vulgarismy tak lze dále rozlišovat, nejde o vnitřně nerozlišenou část slovní zásoby. Ljung (2011,7) hovoří o vulgaritě jako o společenském konstraktu, kdy společnost určuje, co je možné veřejně sdělit a co nikoliv.

vzdělanostního postavení. To, zda a v jaké míře takovou slovní zásobu aktivně užívají, je pak závislé na různých faktorech vstupujících do komunikace.

1.2.4 *Jazykový cit a přejímky*

Negativní emoce, které vyvolává užívání nespisovných a stylisticky zabarvených slov zejména pod vlivem určitého kulturního rysu, jímž je vztah ke slovu jako veličině mající význam a ve starších dobách i magickou moc. Tento postoj prochází vývojem, jehož důsledky můžeme pozorovat i v dnešní době u řady mluvčích, které lze rozdělit právě na základě postoje ke slovu. Kulturní rozměr užívání jistých lexikálních jednotek a původní motivace mluvčích (zejména v období archaických kultur) byl několikrát popisován především v ruskojazyčném prostředí ve vztahu k *matu*.²⁶ Dnešní doba pohlíží na slovo jinak. Význam slova a to, co v čeština nazýváme poněkud vágně *váhou slova* (říkáme, že něčí slovo *má váhu*), v dnešní době prakticky nehrají takovou roli jako dříve. Kvantita nahradila kvalitu. Spolu s množstvím se rozhojnil i výskyt toho, co bylo dříve striktně potlačováno a vymycováno z veřejné komunikace. Tyto prostředky nacházely své mluvčí v oblastech sociálně vyloučených. Dnes jsou naopak přítomny v promluvách prakticky kteréhokoli mluvčího, přesto jsou zjevné snahy o zachování kulturní a kultivované komunikace.

Dále lze vydělit skupinu mluvčích zastávajících konzervativnější postoj k představě o podobě národního jazyka a skupinu liberálnější, tvořenou většinou z mladších generací, nevnímající změny v jazyce natolik ostře. Vzhledem ke společenskému vývoji a částečně i díky možné sociální mobilitě jsme svědky obohacování jazyka o prvky původně s pojené s určitou sociální vrstvou či původně užší skupinou mluvčích. Touto cestou dochází k obohacování neutrální vrstvy jazyka o výrazy z nižších vrstev národního jazyka. Jedná se tak o pronikání slangismů a jim podobných lexému do běžného jazyka.²⁷

Jazyk může být obohacován nejen pronikáním výrazů z vlastního národního jazyka, ale i výpůjčkami z cizích jazyků. V takovém případě mnohdy pragmatika přejímek zůstává táz, jako u jejich domácích ekvivalentů. Zde konkrétně jde ve většině případů o vyjádření negativního vztahu k popisovanému, což ale není vždy bez výhrad, pokud jde o verbální projev doprovodný údivu, lze hovořit při nejmenším i o možném neutrální vztahu adresanta k objektu potažmo adresátovi. Celkově ale může být s lexémy původně konotujícími negativní spojen i

²⁶ Viz 1.6.1.

²⁷ V souvislosti s ruským jazykovým prostředím se nejčastěji hovoří o *banditizaci* jazyka, zejména v souvislosti s ekonomickými a hospodářskými změnami v SSSR od 80. let 20. stl. do počátku 21. stl. Zde konkrétně jde o pronikání argotu do běžné komunikace a následné zažití těchto slov.

význam pozitivní. K takovému užití dochází zpravidla ve spojitosti s potřebou užít silných, expresivních prostředků k popsání skutečnosti vnímané mluvčím / autorem textu. Verbální projev může obsahovat sice lexikální jednotku či jednotky asociované a priori s negativním významem, nicméně lze u některých z nich v doprovodu mnohdy i neverbálních částí komunikace vidět změnu významu, odchýlení od negativního.

Běžně se postoj k jazyku projevuje na úrovni lexikální, konkrétně na přejímkách z cizích jazyků, kdy klíčovou je prestiž jazyka, z něhož se přejímá. V současné době to je v evropském prostředí, včetně Ruska, angličtina, jejíž popularnost je neoddiskutovatelná i v případě vulgarit. Otázkou spojenou s užíváním těchto přejatých slov je fakt neznalosti jeho přesné výpovědní hodnoty a mnohdy i svévolné nakládání mimo jeho původní pragmatiku. Setkáváme se tak s tím, že mluvčí nepocituje expresivní sílu jim užitého výrazu. Často tak jsme svědky užití přejímky přesně podle zákonitostí užití vlastních jeho českému ekvivalentu. Přesto lze i tento jev považovat za určitý stylistický rys přítomný v řadě výpovědí v dnešní době a je nezbytné tento fakt zohledňovat i při překladu.

1.3 Jazykové prostředky, jejich omezování

Bylo by zcela mylné se domnívat, že za dnešní zdánlivým nárůstem výskytu slov, jež bychom označili jako vulgární či obscénní, stojí poměry naší současnosti. Jde o přirozenou součástí lidové slovesnosti,²⁸ lidské komunikace a lidského života obecně. Míru rozšíření těchto jazykových prostředků v běžné komunikaci určuje kulturně podmíněný cit pro kultivovaný projev.²⁹ Ostatně, příkladem může být tak často citovaný deníkový zápis F. M. Dostojevského,³⁰ nebo namátkou z českého prostředí Vrchlického báseň-poéma Rytíř Smil.

²⁸ Viz sbírka J. Obrátla 1999-2000.

²⁹ Chápeme, že tato poznámka může působit vágně. Přesto se na tomto místě uchylujeme k užití tohoto pojmu, abychom popsali vztah společnosti k jazyku a jeho užívání. Nedílnou součástí jsou i společenské procesy, které působí na mluvčí. Často se tak děje v důsledku krize hodnot, nárůstu výskytu nových fenoménů, jejichž reflexe nutí mluvčí ve verbálních projevech užívat takové prostředky, které by vhodně popsali nové skutečnosti. Samozřejmě se může rovněž jednat o výsledek absence kontroly projevů ze strany institucí.

³⁰ „Язык этот [=язык самый удобный и оригинальный, самый приспособленный к пьяному или даже лишь к хмельному состоянию]-слова F. M. Дostojevského з предыдущей части этого текста] уже спокон веку отыскан и принят во всей Руси. Это просто-запросто название одного нелекксиконного существительного, так что весь этот язык состоит из одного только слова, чрезвычайно удобно произносимого. Однажды в воскресенье, уже к ночи, мне пришлось пройти шагов с пятнадцать рядом с толпой шестерых пьяных мастеровых, и я вдруг убедился, что можно выразить все мысли, ощущения и даже целые глубокие рассуждения одним лишь названием этого существительного, до крайности к тому же немногосложного.“ Dostojevskij 1994 (126-127)

Míra seznámení adresanta i adresáta s diskutovanou slovní zásobou je závislá na několika faktorech; sociální status vrozený i získaný, vzdělání a dříve se mnohdy uvádělo i pohlaví účastníka komunikace³¹ atd. Potud jsou faktory přímo spojené s konkrétními účastníky komunikace. Faktorem účastníky komunikace neovlivnitelným je cenzurní zásah, který bezpochyby je v historii lidské společnosti doložitelný, byť ne vždy za účelem zachování mravní čistoty čtenářstva, ale za účelem eliminace potenciálních ideologických konkurentů. S rozvojem technologií, zejména máme na mysli sociální internetové sítě a volně přístupné komunikační kanály, se stala kontrola všech textů, jejichž množství je s drobnou nadsázkou bezmezná, velice náročnou. Dalším nesporným faktorem jsou společenské změny, které jsou v zemích bývalého tzv. Východního bloku stále ještě aktuální a jsou námi pocíťovány silněji než ve zbylých státech euroatlantické civilizace. Přes jistou snahu některých zemí prosazovat politiku jazykové čistoty, jazykové kultury, kultivovanosti projevů formou zákonů (konkrétně Ruská federace a Republika Bělorusko³²), není tato státní strategie příliš účinná, naopak se májí účinkem. Na politické (ekonomické) změny jsou navázány změny společenské. V důsledku těchto (mnohdy rychlých) změn došlo k ochabnutí celospolečenského zájmu o čistotu a úroveň jazyka. Kombinací technického pokroku a sníženého citu pro jazyk došlo a stále dochází k pronikání výrazů určených výhradně pro ústní komunikaci do komunikace písemné (elektronicky písemné-čímž myslíme cesty komunikace, kdy je text sice fixován písemnou formou, ale vzhledem ke stylu a způsobu komunikace ve virtuálním prostoru se zkracuje doba reakce na sdělení a celkové podmínky jsou odlišné od podmínek panujících při tradiční písemné komunikaci a přibližují se komunikaci verbální). Je vhodné poznamenat, že to, že se českému čtenáři nedostávaly ve velké míře tituly obsahující jádná slova, není důkaz toho, že jimi mluvčí nehovořili. Slova pouze nebyla písemně fixována a šířena, případně zásah redaktora / cenzora zapříčinil jejich absenci v textech. Není výjimkou, že autentické umělecké i politické texty (undergroundové realizované formou tamizdatu / samizdatu) obsahovaly nejen „ideologicky

³¹ V souvislosti se stále aktuální společenskou diskusí na téma genderové rovnosti se mnohdy ozývají hlasy považující toto vymezení za diskriminující přežitek. My se však domníváme, že nehledě na nezpochybnitelnou rovnost obou pohlaví, stále v našich podmínkách existují, přinejmenším dožívají, kulturní stereotypy a s nimi spojené nároky kladené na jedince, resp. na jeho chování. K jejich zosobnění dochází v období výchovy formování osobnosti individua; tyto nároky se liší v závislosti na regionech i kulturních celcích a etnicitě - národnosti (např. srov. postoj obyvatel zejm. v dřívějších dobách, venkova-města k tématu manželství apod.).

³² Ve zmíněných případech nejde o purismus jako jev socioligvistický. Jde o prosazování dané, státem vypucované a kontrolované politiky (viz zákon o výtržnictví: статья 20.1 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях». Případně zákon № 53-ФЗ "О государственном языке Российской Федерации" a následná diskuse o možných rozšířeních těchto zákonů zejména ve vztahu k нецензурной брани tj. matu). Kdy stát na sebe přebírá úkoly, které by měla plnit sama společnost, tj. zakazuje z pozice zákonodárců nevhodná slova, která pak aktualizují i význam spojený nikoliv s obsahem ale mohou hrát úlohu identifikátoru určité spol. skupiny.

závadné postoje“ ale i jejich jazyk byl odlišný, mnohdy demonizovaný a líčený jako úpadkový. Příkladem může být hudební skupina Plastic People of the Universe a zejména texty Egona Bondyho (vl. jménem Zbyněk Fišer).

1.4 Konstituování významu

Mimo samotný lexikální význam je lexikální jednotce vlastní i schopnosti odkazovat mimo sebe, a to k vrstvě jazyka, které je alespoň formálně součástí. Tím rozumíme, že např. slangový výraz z oblasti mládeže odkazující ke vzdělávání (např. *tělák*, *bižule*, *ájina* atd.), se asociuje u recipienta s náležitou vrstvou jazyka a je tak i vnímán, jako prvek náležící do určité oblasti odlišné od konceptu *spisovného* jazyka. Nicméně tyto vztahy jsou funkční ve většině případů jen v rámci jednoho konkrétního jazyka. Jsou jisté výjimky, které mohou ale nemusejí mít shodnou, resp. podobnou funkci napříč jazyky. Za taková slova lze považovat internacionalismy, slova s původně vysokou mírou prestiže, kterými jsou v současné době zejména anglicismy, jejich role však není ve všech jazycích stejná. Přesto vzhledem k masovému měřítku jejich užívání a rozšířenosti napříč společnostmi je tato skupina nepřehlédnutelná. Míra ovlivnění je závislá na konzervativnosti, resp. ochotě přijímat nové tvary daného jazykového prostředí.

1.5 *Lingvokulturní* rozdíly a vulgarismy

Výše (1.2.1) jsme nastínili naše chápání obsahu pojmu *stylisticky snížené lexikum* na pozadí základního členění jednotlivých národních jazyků. V rámci této stylistické vrstvy zaujímá poměrně specifickou oblast vrstva nadávek a vulgarismů. Námi zdůrazňovaná odlišnost není založena na vcelku pochopitelném postoji zejména rodilých mluvčích k těmto jednotkám. Odlišnost spočívá v dominující oblasti nadávek, které se přes příbuznost českého a ruského jazyka rozcházejí. Nesoulad mezi těmito skupinami slov v obou jazycích spočívá v *lingvokulturních* rozdílech a je dán především kulturním vývojem a jazykovým kontaktem. Napříč evropskými jazyky můžeme vysledovat společná pole, z nichž čerpají jednotlivé jazyky svou slovní zásobu v oblasti vulgarit (viz 1.5).

Kulturní zvláštnosti se při verbální komunikaci projevuje mj. etiketními formulemi, způsobem oslovení a vedení komunikace. V případě mnohvrstevných jazyků i volbou patřičné variety národního jazyka a stylu komunikace podle komunikační situace. Kulturní vliv lze spatřovat i v oblasti považované za zcela nekultivovaný projev, a tou je bezesporu i oblast expresivních projevů, vulgarity a obscénnosti, pokud budeme mít na mysli verbální realizace

komunikace stejně tak jako jejího neverbálního protějšku (např. pro dané jazykové prostředí typizované užití doprovodného gesta). Neopomenutelnou oblastí spojenou s kulturou a verbálním projevem je stav a užívání těchto jazykových prostředků, k nimž mluvčí sahají při komunikaci ve zpravidla emočně vypjatých situacích.³³ Tyto jazykové prostředky lze vnímat jako součást kulturního dědictví určitého jazyka, což se může projevit i při studiu cizího jazyka. Nedílnou součástí každého jazykového prostředí je jeho kulturní tradice. Kulturní rozměr jazykového prostředí je v našem pojetí chápán jako vliv působení několika institucí a živelné složky lidové kultury v rámci historického vývoje jazyka. Do jazykového vývoje mnohdy zasahují instituce, společenské elity a částečně i politické vlivy. Původní a trvalejší je starší kulturní vrstva, která se sice s postupem času pozměňuje, je však ve své podstatě stálá, a nepodléhá dobovým náladám a trendům, které se sice mohou v jazyce projevit s různou intenzitou, zpravidla však odezní a jen občas část z těchto dobových nálad pevněji uchytí v již zmíněném kulturním základu. Jsou proměnné v čase.

Společně s frazeologismy a dalšími idiomy je orientace ve vulgarismech důkazem dostatečných jazykových kompetencí v osvojovaném jazyce, což je jedním z indikátorů pro určení úrovně znalosti cizího jazyka. Zpravidla jsou ze stylistického hlediska řazeny tyto lexikální jednotky do kategorie nespisovnosti, jak bylo uvedeno výše (1.2). Svou povahou nebyly původně určeny k písemnému fixování a byly součástí mluveného projevu a tím nutně spojené s charakteristickými vlastnostmi jako jsou, emocionálnost, spontánnost atd.

1.5.1 Obecné nastínění klasifikace vulgarismů

Oblast nadávek je tradičně považovaná za kontroverzní téma a stejně tomu je i v odborných kruzích. Studií různé kvality věnovaných tomuto tématu je však k dispozici několik.³⁴ Snahy o rozdělení a vytvoření typologie bývají zpravidla jen modelové a nesetkáváme se u jazyků s jediným *čistým* typem, tedy takovým typem, který by užíval výhradně prostředky náležící k jednomu typu A, ale neužíval prostředky typu B nebo C.³⁵ Nejinak tomu je i v tomto případě. Každé jazykové prostředí, alespoň pokud jde o evropské jazyky, disponuje v podstatě podobnými jazykovými prostředky. Jednotlivé jazyky se v této koncepci rozlišují podle

³³ K motivaci mluvčích viz 1.2.3.

³⁴ Podrobněji k dosavadní odborné literatuře viz 1.6.1.

³⁵ Srov. české prostředí, kde dominuje skatologická oblast (*srát, doprdele, hovno*), ale přesto nacházíme prvky koitáního (*kurva, čurák, píča*) a též chthonického typu (*k čertu, ježismarjá*)

dominujících oblastí, z nichž nejčastěji čerpají. Základními oblastmi,³⁶ které rozlišujeme podle denotátů, k nimž odkazují, jsou:

- Skatologická
- Koitální
- Chtonická

Samozřejmě lze téma rozpracovat podrobněji a vytvořit mnohem komplexnější klasifikaci, což vystihuje práce Ljunga (2011), která zahrnuje i širší kulturní kontext a zahrnuje i mimoevropské jazyky. Ljungova práce je zaměřena i na oblast lingvistiky, čímž je pro zájemce o podrobnější seznámení s tímto tématem přínosná. Bohužel v ní srovnání českého a ruského jazyka v širším měřítku nenalezneme. My zde pro úplnost našeho přehledu uvedeme společně s převládajícími oblastmi přinejmenším dvě další, stejně zastoupené v podstatě ve většině jazyků. Jedná se o vulgarity spojené s pojmenováním živočichů a odkazování tělesné či duševní vady, nedostatky či poruchy.

1.5.2 Slovanské jazyky, čeština a ruština

Již bylo zmíněno, že příslušnost jazyka do jazykové skupiny a tím i příbuznost není rozhodujícím prvkem při rozdělení jazyků podle výše uvedených oblastí, k nimž se vztahují. Proto, ač jsou čeština i ruština slovanské jazyka patřící k tzv. severní skupině a dlouhotrvající kulturní kontakty mezi nimi jsou nesporně doloženy, rozchází se v slovní zásobě i oblastech, k nimž odkazují, hovoříme-li nejen o frazeologii, idiomech ale, a to je zde pro nás klíčové, i v oblasti vulgarismů. To, že se jedná a výlučně jazykovou otázkou, dokazuje i zjevná rozdílnost v oblasti lexikální na příkladu čeština a slovenštiny, kde je nesporná blízká a intenzivní politická i kulturní vazba. Na geografickém prostoru bývalého Československa lze pomyslně vymezit oblasti užívání některých z typů, se kterými se setkáme nejčastěji a jsou českým mluvčím srozumitelné, je však otázkou, do jaké míry lze srozumitelnost chápat jako kompatibilitu. Míru identifikace mluvčích s danými jazykovými prostředky lze vysledovat na frekvenčním zastoupení výskytu sledovaných jednotek zejména ve spontánních reakcích na vzniklou situaci, pakliže budeme považovat spontánní reakci za autentickou.³⁷ V české části

³⁶ Konkrétní rozdělení typů se může lišit. Nejběžněji se odborné práce shodují na dvou *základních* oblastech. Rozdělení na dvě oblasti uvádí V. M. Mokienko (Мокиенко, 1994): koitální (*сексуальный тип / Сек-культура*) a skatologická (*анально-экскрементальный тип / Scheiss- культура*).

³⁷ Lze namítnout, že u řady příslušníků zejména mladší generace je možné vysledovat tendence k odchýlení od původního typu. Takové odchýlení lze vysvětlit změnami sociolingvistického charakteru, rozuměj prestiže nově nastupujícího jazykového kódu, resp. jeho částí.

jasně dominuje skatologická slovní zásoba, oblast Moravy a Slezska je přechodovým pásmem mezi českým a slovenským prostředím, které je výrazně koitální, jako u většiny slovanských jazyků, ruštinu nevyjímaje.³⁸

Lexikální prostředky, které mluvčí v této oblasti používá, alespoň v slovanském jazykovém prostoru, se vztahují především k názvům zvířat, podstatných jmen odkazujících (zejména) k dříve silně tabuizovaným oblastem lidského života (sexuální život, proces a produkty exkrece, obecně části lidského těla atd.), dříve silně tabuizovaným tématům života společnosti spojenými s představami o duchovním / náboženském rozměru světa a života, v neposlední řadě je často užíváno pojmů původně lékařských, označujících jedince trpící nemocemi, nejčastěji jde o označení lidí s psychickými nemocemi a poruchami. Zatímco lze u prvních dvou kategorií rozlišovat příslušnost k jazykovým rodinám a rozdílů jsou nápadné, u druhých dvou jde o *loci comunes* této vrstvy lexika a najdeme je napříč evropskými jazyky běžně jako urážku adresovanou někomu, jehož názory či chování chce mluvčí zpochybnit tím, že jej označí na chorého jedince.³⁹

Náboženský život se odráží v nadávkách sahajících k oblastem původně sakrální. V klasifikaci užitých např. u Ďuroviče (2005), Мокиенко 1994 či Ljunga (2011), nalézáme označení jako *chtonický typ*, jde tak o výrazy typu *Hell, Devil, k čertu, лешиї, черт* atd. V českém prostředí jde především o „sakrování“ – *kristepane, šmarjá / šmarjápanno* apod. Odkazy na náboženskou oblast života podléhaly ve vysoké míře tabuizaci, zejména v době vysoké míry religiozity společnosti, a zakládaly se na vztahu požadované úcty vzdávané kultu (polyteistického i monoteistického). Míra exprese obsažená v těchto slovech není v českém prostředí v dnešní době vnímána tak silně a negativně. Mnohem silnější negativní reakce lze zaznamenat v souvislosti se zbylými dvěma oblastmi, koitální a skatologickou.

Ve verbálních projevech se často setkáváme i s podobami vulgarismů, které nejsou na první pohled zřejmé. Eufemismy jsou změkčením výrazu původně natolik expresivně výrazného, že je jeho užívání tabuizováno. Jejich užití je tak výsledkem několika faktorů, z nichž hlavním důvodem je zachovat možnost vyjádřit silné emoce, aniž by byla ve sdělení užitá samotná původní a silně expresivní lexikální jednotka. Běžným je při jejich tvorbě princip založený na shodě v počáteční hlásce, či slabice.⁴⁰

³⁸ Podrobněji k otázce nadávek spojených s koitální oblastí ve slovanském areálu viz Ďurovič (2005,51-54).

³⁹ Za vulgarismy spojené s útokem na zdravotní stav považujeme např. (*idiot, debil, kripa* atd.) se zvířaty jsou spojené tradičně používané, avšak mezi jednotlivými jazyky různé (*vůl, kráva, slepice*).

⁴⁰ Pro české jazykové prostředí viz Ďurovič (2005,54 a 56) pro ruský jazyk např. Левин 1998 též Мокиенко 1994.

1.6 Dosavadní literatura k tématu

Níže uvádíme přehled výběrové literatury k tématu této diplomové práce. Klíčovým pro výběr zde uváděné literatury byl především její vztah k nespisovným varietám národních jazyků s důrazem na vulgarismy. Na otázky překladu těchto variet do jiných jazykových kódů.

1.6.1 Literatura k nespisovným varietám národních jazyků zejména vulgarismům

V dosavadní odborné literatuře, která je relevantní pro téma vulgarismů, lze vydělit několik skupin prací: lexikografické, kulturologické a lingvistické.⁴¹ Starší podle data publikování jsou práce především zahraničních (neruských) autorů zaměřené na ruské jazykové prostředí. Jde zejména o práce anglojazyčných lingvistů Dreizin–Priestly 1982, Razvratnikov 1979, které, přestože obsahují řadu nepřesností, jsou i dnes částečně právem uváděny jako základní práce k tématu. Svě kolegy doplňují němečtí lingvisté Timroth 1986, Ermen 1993. Pozornost věnována srovnání ruského a českého jazykového prostředí je minimální. Částečně se srovnání věnuje ve svém článku prof. Ďurovič 2005, kdy dává krátký přehled nejtypičtějších verbálních vulgárních prostředků mezi jazyky slovanského areálu, čímž dochází k nepřímému srovnání českého a ruského jazyka. Studie vzniklé v sovětském domácím prostoru, nebyly však často publikovány z důvodu extralingvistických faktorů, které ovlivňovaly řadu zejména společenských věd. Řada domácích prací pak byla v Rusku publikována po politických změnách v devadesátých letech dvacátého století zejm. Мокиенко 1994, Левин 1998. Aktuálnější studií věnovanou nadávkám a vulgaritám obecně je Ljung 2011. Na pomezí lingvistických a kulturologických prací jsou přínosné monografie Жельвис 2001, s detailnějším zaměřením na ruský jazyk pak Химик 2000.

Vedle lingvisticky zaměřených prací je k dispozici řada prací analyzující vulgarity jako kulturní, společenský fenomén. Přestože je kulturní význam významný pro pochopení řady odlišností důležitý, necháváme na zvážení zájemců o téma jejich skutečný vztah k jazykovědně pojatému tématu a přínosnost některých těchto prací. Uvádíme alespoň namátkou Ильясов 1990, Успенский 1994, Ковалев 2005, Михайлин 2005.

Přítomnost stylisticky snížené slovní zásoby ve slovních není ničím unikátním. Úzce zaměřené slovníky přímo na tuto oblast jazyka jsou ale již mnohem méně často zastoupené. Zpravidla se takové slovníky koncipují na bázi výkladového slovníku, kdy dochází k „překladu“ v rámci jednoho jazyka. Zde již uvedeme pouze slovníky ruských a českých

⁴¹ Jedná se o naše dělení, nepovažujeme je za finální. Pro naše účely na tomto místě je však postačující.

autorů. Nespisové útvary zpracoval do slovníkové podoby a výkladem opatřil již zmíněný Valerij Michajlovič Mokienko společně s T. G. Nikitinou několikrát (Мокиенко-Никитина 2000, zejm. 2003⁴²). Dalším je několiksvazkový *Velký slovník ruského matu* Plucera-Sarna (Плущер-Сарно 2005), zamýšlený jako *negativní slovník*. Autorovým záměrem je přispět k ruské jazykové kultuře a dát výčet těch slov, jichž nelze při kultivované komunikaci používat. Dosud ojedinělým je příspěvek Libora Dvořáka. Překladový slovník z ruštiny do češtiny *Ej, čuvak!* (Dvořák 1995) nepřibližuje českému čtenáři jen vulgarismy, ale dává českému zájemci obecný přehled o *stylisticky snížené slovní zásobě* jako takové. V českém prostředí pak máme k dispozici poslední vydání slovníků mapujících naší domácí nespisovnou a vulgární slovní zásobu Hugo 2009, Ouředník 2016. Na tyto práce je třeba nahlížet jako na pomůcky nikoli jako na dogmaticky přesné výklady významů, jelikož v řadě případů je jimi nabízený výklad nepřesný, zastaralý či neúplný. Tyto nepřesnosti jsou dány charakterem jimi mapovaného materiálu a dynamickým vývojem v oblasti této slovní zásoby.

1.6.2 Literatura zaměřená na otázku překladu

Dílní části našeho tématu jsou již popsány především v kratších studiích, a to povětšinou staršího data vydání. Články české provenience byly většinou publikovány v odborných periodikách, výstupech z konferencí a jiných publikacích kolektivu autorů. Stránka lingvistická a translatická byla popsána i v českých (československých) jazykovědných a překladatelských pracích: Knittlová 1986, Straková 1984; 1993. Ve vztahu k nespisovným jazykovým útvarům, zde slangu, Kufnerová 1993. Otázku překladu expresivní lexiky popisuje ve svém článku Uličný 1988. Z prací zaměřených na překlad obecně vulgarismy krátce popisuje Knittlová 2010 (s. 72).

2 Jazyk umělecké literatury

V ideálním případě je rozvržení a užívání jazykových prostředků v psaném textu dáno funkčním stylem. Jednotlivým funkčním stylům lze přiřadit pro ně typické jazykové prostředky a formální úpravu textu. Platnost takového vztahu je však v některých případech narušována. Text bývá sestaven z řady různých prostředků, jež jsou vzájemně kombinovány. Jedná-li se o styl výrazný svými prostředky (např. oblast úředních, právních textů), považuje se odchýlení od normy za prohřešek. Umělecký text a do jisté míry i publicistický je na rozdíl od většiny

⁴² Mokienko-Nikitina 2003, Slovar' ruskoj brani: matizmy, obscenizmy, evfemizmy, kde je kladem důraz na vulgarismy.

ostatních vystaven na řadě odchylek od zažitém stylu, postupech a svou odlišností se podílí na tvorbě nových esteticky hodnotných textů, případě dál rozvíjí literární prostředky.

Nespisovné jazykové prostředky stejně jako jejich součást, vulgarismy, nalézáme v poezii i v próze. Jejich umělecké využití může být podle toho odlišné. Zde konkrétně se zaměřujeme na prózu. Autor literární text stylizuje. Touto stylizací autor sleduje několik možných linií. Může se jednat o snahu dodat postávám na autentičnosti při popisu emočně vyhocených situací nebo charakteristiku jazyka literární postavy jako takové se všemi dalšími z toho vyplývajícími důsledky (přisouzení společenského postavení, vzdělání apod.).

Při zaměření se na jazyk umělecké literatury je přínosnější sledovat proměny vztahu těchto prostředků ke zbytku textu a vnímání dříve nepřijatelných jazykových prvků v umělecké literatuře než snaha vyvozovat na základě analýzy textu závěry o současném stavu jazyka. Není žádoucí je brát jako zjevný důkaz procesu změn v jazyce. Přínosným je tedy spíše fakt, že aktuální kulturní situace neodmítá přítomnost těchto prvků v uměleckém textu. Můžeme tak doložit postoj k jazyku nikoliv stav jazyka jako takového. Umělecký text tak nevypovídá tolik o změnách v jazyce jako spíše o změně *vnímání* těchto jazykových prostředků a jejich estetické funkci v uměleckém textu. V souvislosti se zmíněným procesem změn v jazyce je třeba zmínit i vývoj „estetického jazykové stylového kánonu doby“ (Uličný 1988, 340), který rovněž zasahuje do uměleckého textu a je třeba jej zohledňovat při nejen při překladu.

Od kategoricky zastávaného názoru, že spisovný jazyk má být jediným zdrojem jazyka umělecké literatury, bylo již dříve upuštěno. Toto stanovisko bylo přehodnoceno a za bázi jazyka umělecké literatury je považován celý národní jazyk (Nebeská 1996, 96).

Názory na přítomnost expresivních výrazů a větných konstrukcí v literárních dílech byly součástí diskusí o povaze umělecké literatury. Podobně je tomu, zúžíme-li chápání našeho tématu na slovní zásobu typickou především vyvoláváním negativních reakcí u většiny čtenářů. Diskuse o povaze a místě vulgarismů v umělecké literatuře je předmětem širšího zájmu již delší dobu. Zejména s rozvolněním společenských hodnot a změn v lidské společnosti jsou v dnešní době tolerovány jevy, konstrukce a způsoby projevů, které byly dříve zcela nepřijatelné, ba přímo charakteristické pro určitou vrstvu obyvatel, a působily tak jako téměř nevyvratitelný ukazatel sociálního postavení, vzdělání a příslušnosti k nějaké užší skupině adresanta. Vztah expresivních výrazů a jejich vhodnou volbu při překladu textu shrnuje Uličného přirovnání těchto prostředků k ingrediencím. „Expresivita je kořením prózy. V domácích podmínkách je ovšem nutno často používat domácích ingrediencí, avšak výsledná chuť by měla být obdobná“ (Uličný 1988, 340).

2.1.1 Reflexe stylistické sniženosti v rámci diskutovaných jazyků

Jestliže byla původně spisovná čeština pocíťována v literárním textu jako neutrální (*vhodná*), je dnes nejen v psaném komunikátu, v především mluveném pocíťována příznakově (knižně), mnohdy nevyvolává pocit přirozenosti. V porovnání s ruským jazykovým prostředím, jsme tak svědky určité disproporce. Zatímco Češi svým spisovným jazykem téměř nemluví, minimálně ne bezvadně čistou spisovnou češtinou, Rusové mluví spisovnou (*литературный язык*) ruštinou běžně. Naopak, zatímco Rusové mají silnou vrstvu nespisovných variet, které jsou pocíťovány výrazně, obecná čeština je natolik běžná, že se užívá zcela běžně i v případech, kdy je její užití podle původní koncepce jazyka nemyslitelné. Jestliže je v současnosti ale obecně platným trendem jazykový realismus (ve smyslu jazyka autentického a nestrojeného jen za účelem textu fixovaného v psané podobě), pak je zcela legitimní užívat nespisovných tvarů jazyka českého v psaných uměleckých textech.

Jazyková, stejně jako kulturní, situace v obou popisovaných jazycích, byť obou slovanských, je do jisté míry rozdílná. Stejně rozdílný je i domácí přístup k výrazně stylisticky zabarveným slovům v textech umělecké literatury. Přítomnost vulgarismů v literárních textech bývá spojována s kořeny literatury, tedy lidovou slovesností a orálním šířením textů. Walter Ong podtrhuje v návaznosti na obecný vývoj literatury, že i psaný text je stále spojen se svou zvukovou stránkou (2002, 8). U řady nespisovných výrazů je právě zvuková stránka významná. Nejinak tomu je u vulgarismů, které v psané podobě mají poněkud jiné postavení než ve verbalizované podobě. Zahrnování nespisovných prvků, stejně jako vulgarismů, do literárních textů bylo motivováno snahou autora dosáhnout autenticity promluv jednotlivých postav v literárním textu.

2.1.2 Obecná čeština a *prostorečije*

České jazykové prostředí disponuje nespisovnou varietou národního jazyka (tj. tím co označujeme jako *obecná čeština*) vykazující vysokou frekvenci užívání a zároveň postupně vytlačuje spisovný jazyk z oblastí užívání, které byly dlouhou dobu jeho doménou. Šíře uplatnění obecné češtiny staví jazykovou situace češtiny do odlišného postavení, než tomu je v ruské jazykové situaci, kdy v zásadě všichni vzdělaní rodilý mluvčí užívají spisovnou ruštinu. V ruském jazykovém prostředí má ale podobné funkce *prostorečije*. Mezi oběma zde zmíněnými varietami lze nalézt podobné rysy, nemůže však obě variety označit za totožné, a to vzhledem k jejich postavení uvnitř domácích národních jazyků a jejich postavení v jazycce

domácí literární tvorby. V *Lingvistickém encyklopedickém slovníku*⁴³ nalézáme krátkou poznámku věnovanou užití *prostorečija* v podmínkách ruské umělecké literatury. *Prostorečije* slouží především jako prostředek navozující stylistickou zabarvenost, hrubost či familiárnost. Jejich užívání v samotné literární tvorbě je normováno jako prostředek s určitými stylistickými možnostmi „popisu společenského postavení postav, [stejně jako] expresivně zabarvený popis osob, předmětů a událostí.“

2.2 Přítomnost nespisovných jazykových útvarů v literatuře: český pohled

Přestože je obecná čeština běžně užívána a nabývá stále většího významu v komunikaci, není stále zcela bez výhrad přijímána její přítomnost v umělecké literatuře, kde by se její přítomnost na rozdíl od odborné literatury dala očekávat, a to v souladu se současnými trendy v českém prostředí. Příspěvek Zlaty Kufnerové *Obecná čeština a slang* (Kufnerová 1994) je krátkým přehledem přítomnosti typických rysů obecné češtiny v umělecké literatuře. Otázka přítomnosti těchto tvarů byla v naší domácí odborné literatuře diskutována nejednou. K přítomnosti obecné češtiny, vulgarismů a jiného stylisticky sníženého lexika v domácí české literární tvorbě se vyjádřil Josef Hrabák popisující místo obecné češtiny v uměleckém literárním textu a vztah variety ke spisovné normě následovně: „(...) spisovatel dosahuje pravého uměleckého účinku tehdy, jestliže jeho postavy nemluví obecnou češtinou veskrze, ale když jejich mluvní projevy stylizují obecnou češtinu. Jinými slovy: obecné češtiny lze užívat jen náznakově.“ (Hrabák 1962). Hrabák tím tedy odmítá neodmítá přítomnost obecné češtiny v umělecké literatuře, odmítá ale její přílišnou přítomnost v textu, dále pak v autorské řeči, v textech psaných ich-formou. Pro dosažení estetického účinku upřednostňuje Hrabák užívání obecné češtiny a vulgarismů před užíváním nářečí vzhledem k funkčnějšímu vztahu se spisovným jazykem, autorovi textu se tak nabízí širší pole pro tvorbu a dosažení věrnějšího obrazu popisovaného (Hrabák 1962). Na podobné přesycení, přestylizování tvary obecné češtiny upozorňuje i v této souvislosti zmíněný článek Z. Kufnerové 1994. Narůstající frekvence přítomnosti prvků obecné češtiny v umělecké literatuře svědčí o vývoji této vrstvy českého národního jazyka, ale rovněž o možnosti jejího uměleckého využití. Obecná čeština jako umělecký prvek je ve zkratce popsána Marií Čechovou (Čechová 2003,51): „[Obecná čeština] se v literárních dialozích stala vlastně výhradní reprezentantkou živé mluvené řeči každodenního života; posléze se objevuje v krásné literatuře nejen v pásmu postav, nýbrž

⁴³ (=Лингвистический энциклопедический словарь, 1990, heslo Просторечие).

dokonce i v pásmu autorském jako poetizační prostředek vypravování (ztotožňuje-li se autor s vypravěčem).“

Hausenblas pozitivně hodnotí přítomnost hovorové češtiny, tedy jazykové variety v jeho pojetí bližší spisovné češtině, v překladatelské praxi. Jazyk užívaný v českých překladech pak považuje za stylizovaný a neodpovídající soudobé jazykové praxi. Jazyk uměleckého textu „(a jeho dílčí složky, např. řeč postav nebo vypravěče) má svou úlohu, tak i s okolnostmi jinými: tak tu má vliv už sám charakter písemného projevu, rozdílná působivost nespisovné podoby výrazu proneseného a napsaného; nespisovný výraz napsaný působí mnohem nápadněji a — ochuzen o doprovodné složky (fonické a situační) — ne vždy přesvědčivě.“ (Hausenblas, 1962)

Množství prací věnovaných otázce vztahu uměleckého textu a nespisovných variet je staršího data, přestože český jazyk nezaznamenal prudké změny, bylo by žádoucí provést revizi těchto textů (Hronek, Zima aj.) a konfrontovat jejich závěry se současným stavem českého jazykového prostředí podložené sociolingvistickým výzkumem. Metodologicky sporným by jistě byla relevance výsledků vzhledem k již zmíněné vysoké míře dynamického vývoje slangu a stylisticky snížených jazykových prostředků obecně. Za současné lze považovat v oblasti popisu českého substandardu zejména úvodní komentáře ve Slovníku nespisovné češtiny (Hugo 2009).

Většina otázek je v českém prostředí věnována právě jen obecné češtině. Výzkum ostatních nespisovných *poloútvárů* není natolik akcentován. V češtině není téměř vůbec k dispozici aktuální podoba argotu.

2.3 Přítomnost nespisovných jazykových útvarů v literatuře: ruský pohled

Manuela Kovaleva, která se ve své práci věnuje především přítomnosti *matu* v ruské literatuře, nabízí vysvětlení vztahu ruského pohledu na přítomnost vulgárních zejm. obscénních výrazů v literatuře. Přestože jsou tyto výrazy známé u řady významných ruských autorů (např. Puškin, Venedikt Jerofejev, Sorokin) není vhodné na tuto skutečnost poukazovat. Podobný přístup k *čistotě* literatury pozorujeme i v sovětském období, kdy program socialistického realismu nemohl z ideologických důvodů dovolit rozšiřování obscénností v textu. V poststalinistickém období dochází k pronikání řady prvků ze sociálních dialektů do textů umělecké literatury. Nejčastěji je zmiňována lágrová literatura, která je bohatá právě na tyto nespisovné jednotky. Literární život samozřejmě neustrnul, navzdory státní kontrole probíhaly

pokusy šířit literární texty nelegální formou, samizdat nebo tamizdat. Dále je třeba zmínit literaturu ruské emigrace (Kovaleva 2014, 64-68).

V ruském prostředí je diskutována zejména otázka přítomnosti *matu* v literatuře. Je tomu tak proto, že právě *mat* má opravdu nezaměnitelnou roli v ruském jazyce i kultuře. Mnozí spisovatelé i odborníci reagovali na snahy ruských zákonodárců zakázat *mat*.⁴⁴ Reakce bývají různé. Důležitým je ale řada poznámek zdůrazňujících, že se sice jedná o vrstvu slovní zásoby mající neoddiskutovatelný společenský význam, přesto – nebo právě proto - je třeba s ním zacházet obezřetně, pakliže je potřeba jeho uměleckého využití v textu.

2.4 Prostředky k dosažení estetického dojmu

Volba verbálních prostředků ovlivňuje celkové vnímání textu. Snaha zachytit v literárním textu živý jazyk může vést k jazykovému naturalismu, který nebyl v minulosti v umělecké literatuře příliš vítán. Přítomnost řady těchto prvků v textu byla/je považována za čtenářsky rušivou. Estetického dojmu lze v uměleckém textu dosáhnout několika způsoby: způsobem výstavby vět, zdůrazněním zvukové stránky sdělení atd. Nejvýrazněji se však projevují na úrovni slov, konkrétně lexikálními prostředky samotnými. Běžně jsou v literární tvorbě užívány expresivní výrazy.

Expresivitu daného slova tvoří (spoluvytváří) také komparace stylově neutrálních jazykových prostředků s prostředky stylisticky zabarvenými. K nabytí expresivity přispívá užití dané lexikální jednotky mimo její původní pragmatickou sféru. Jinými slovy slangový výraz je v rámci slangu považovaný za neutrální, ale ve chvíli užití takového výrazu v textu jiné povahy dochází ke změně jeho funkce, a především stylistické hodnoty (srov. Uličný 1988, 338).

Umělecká funkce užití nespisovných jazykových prvků v literárním textu je především spojena se schopností aktualizovat text, přidat sdělované informaci vlastnosti, které jsou čtenářem vnímány, přesto nejsou explicitně sděleny.

3 Překlad a lingvistika

Běžně chápeme *překlad* jako převod informace z výchozího kódu (jazyka) do kódu cílového. Přístupů k takovému překódování informace je několik. Jednou z hlavních otázek spojených s překladem umělecké literatury, je povaha procesu překladu. Zejména to, do jaké

⁴⁴ Článek МАТ В ЛИТЕРАТУРЕ: ПРО ЕТ КОНТРА. Dostupné online: <http://litteratura.org/publicism/428-mat-v-literature-pro-et-contra.html> [01.04.2018]

míry je zde přítomna složka tvůrčí (umělecká, subjektivní) a jaká část procesu překladu podléhá objektivně známým faktorům, které by bylo lze popsat například v rámci odborného textu. Přístupů je nespočet. Teoretické práce věnující se poměru subjektivní a objektivní složce v překladu nejsou v českém prostředí neznámé. Zatímco otázky objektivní složky textu (překlady konkrétních větných konstrukcí, způsoby oslovení apod.) lze pojmenovat a teoreticky uchopit, následně pak učinit vývody a doporučení pro jejich nenásilný překlad do cílového jazyka, prvky složky subjektivní, rovněž obsažené v textech, jsou sice zřejmé a pojmenovatelné, o to je však složitější jejich teoretické uchopení a konečně i implementování do teoretického přístupu k překladu dotčených složek textu.

Setkáváme se různými přístupy k samotnému překladu, které se proměňovaly v závislosti na vývoji přístupu k textu při překladu od pozic pesimismu k optimismu.⁴⁵ Naším východiskem tak je zde druhý zmíněný přístup opírající se zejména o princip funkční ekvivalence, který se zakládá na požadavku na plnění totožné (ve vysoké míře podobné) funkce v textu nehledě na to, zda se shoduje počet jednotek ve výchozím a cílovém textu.

Zejména v osmdesátých letech minulého století bylo lingvistice překladu věnováno několik příspěvků a kratších studií.⁴⁶ Georges Mounin ve své knize *Teoretické problémy překladu* poukazuje na opomíjení problematiky překladu ze strany řady lingvistů a lingvistických prací, které zpravidla odbydou otázku vztahu překlad-lingvistika několika stránkami, pokud mu vůbec věnují pozornost. Dodává ale, že se samotným vymezením překladu jako pole zájmu lingvistiky nesouhlasili samotní překladatelé, kteří zdůrazňovali uměleckou hodnotu a stránku překladu (Mounin 1999, 21-24). Nezpochybňujeme postavení překladu jako samostatného vědního oboru, domníváme se však, že jeho propojenost s lingvistikou je stejně tak důležitá a rádi bychom tak zdůraznili *lingvistické* aspekty překladu. Samotné vědecké pojímání překladu jako tématu odborné diskuse začíná však mnohem dříve. Základní impulsy pro současnou teorii překladu spatřujeme ve druhé polovině dvacátého století.

Ze tří typů překladu (tj. změny kódu: 1. v mezích jednoho jazyka, 2. prostředky jiného jazyka, 3. vyjádření slovních významů za užití jiného znakového systému) zmíněných Romanem Jakobsonem, osobností spojenou s československou jazykovědou, v jeho článku *On Linguistics Aspects of Translation* (Jakobson, 1966, 233). Při výše uvedeném rozdělení je pro

⁴⁵ Ve zkratce jsou překladatelské přístupy představeny v Knittlová 2010, 7-37.

⁴⁶ Zmíňme z českých (československých) prací: Knittlová, D. Význam lingvistiky překladu, in: *Překlad včera a dnes*, Bratislava, 1986; Straková, V. Lingvistický pohled na problematiku překládání, in: *Kufnerová a kol. Překládání a čeština*, Praha 1994.

nás v procesu překladu důležité zmínit první a druhý bod, překlad informace v rámci systému jednoho jazyka a překlad z jednoho kódu do druhého s pomocí prostředků druhého kódu.

Mezi teoretické otázky řešené ve vztahu lingvistiky a překladu byla i povaha textu výchozího a výsledného. Překlad je považován za interpretaci původního textu obsahující prvky tvůrčí, které jsou nezbytné pro zdařilý překlad. Jednou z důležitých složek práce překladatele je analýza samotného výchozího textu (Straková 1984). Dále dochází autorka ke shrnujícímu vymezení: „Lingvistika překladu se zaměřuje na provedenou práci, sleduje, jak se překladatel vyrovnal s problémy, které kladl původní text.“ (táž, tamtéž) Zmíněnými problémy z předchozí citace jsou v našem příspěvku vrstvy jazyka vynikající svými vlastnostmi typickými pro projev původně písemně nefixovaný. V. Straková ve svém článku věnovaném lingvistické stránce překladu píše o aplikování lingvistického přístupu k převodu z jednoho jazyka do druhého za zdůraznění „lexikálně-syntagmatické struktury mezi jazykových ekvivalentů. (...) [Tento přístup je při překladu přínosným] proto, že zřetelné vědomí typologických korespondencí dovoluje lépe vyčlenit překladatelskou problematiku“ (Straková 1994, 11).

3.1 Ekvivalence

V oblasti lingvistického záběru překladu je diskutována řada další otázek např. vztah lexikálně-sémantický mezi jednotlivými lexikálními jednotkami ve výchozím a cílovém jazyce, tj. do jaké míry je význam lexikální jednotky v jednom jazyce ekvivalentní lexikální jednotce v jazyce druhém.

„Lingvisticky je překlad možný, protože prvky oznámení formulovaného v jakémkoli jazyku se dají zajistit analýzou a reprodukovat prostředky jiného jazyka.“ (Vilíkovský 2002,16) Ján Vilíkovský poukazuje i na možnou kompenzaci nedostatku lingvistického přístupu, kterým je zdůraznění mimojazykových, společenských souvislostí (Týž, tamtéž, 17). Sdělení obsahuje informaci, na jejímž konstituování se podílejí všechny úrovně a ty je možné zprostředkovat čili *přeložit* do kódu jiného jazyka. Cílem překladu je přeložit sdělení, nikoli výhradně si zakládat na překladu jednotlivých prvků, ale na celkovém vyznění. (Vilíkovský 2002,21) V takovém případě je překlad možný i v případě absence přímé lexikální jednotky v jednom z jazyků. Formální jazykové prostředky mohou být opomenuty ve chvíli, kdy je celkový význam informace sdělení přeložen (Vilíkovský 2002, 23).

Otázka ekvivalence se pojí s dalšími, neméně důležitými otázkami zejména metodologické povahy. Pro věrný překlad v rámci našeho tématu je pro nás tak důležité podat zejména srovnání nespisovných vrstev obou jazyků (viz 1.1.1 a 1.1.2), poukázat na společná

místa a rovněž na odlišnosti mezi oběma jazyky v diskutovaných oblastech a navrhnout možná řešení. Nehovoříme zde o prosté přímé substituci jednotlivých lexikálních jednotek, které ze srovnání vyjdou jako *analogické*. Významnou proměnnou vstupující do překladu je výše zmíněný důraz na celkové vyznění překládaného sdělení, na něž nahlížíme jako na strukturu. Pro správné posouzení je klíčová znalost systémů obou jazyků. U výchozího jazyka tomu je proto, aby překladatel porozuměl nejen samotnému významu slov, ale stejně tak i správně porozuměl další, neméně důležité stránce, podílející se na tvorbě významu slov, a tím je informace spojená s konotací, kterou daná jednotka vyvolává ve výchozím jazyce. Právě tato funkce ve výchozím textu je jedním z komponentů, které je třeba zprostředkovat i čtenáři textu v cílovém jazyce prostředky, kterým dotčený jazyk disponuje.

V uměleckém textu „slovo vystupuje jednou jako samostatná pojmenovací jednotka v denotativním smyslu, jednou jako součást vyšší jednotky“ (Vilíkovský 2002, 33). Významová nejednoznačnost přítomná zejména v oblasti sémanticky vyprázdněných jednotek, neustálenost významu za současného zachování expresivní složky na základě formální spojitosti kořene slova s původně tabuizovaným kořenem, konstituování lexikálního významu na základě významu sufixu⁴⁷ jsou prvky znesnadňující nalézání ekvivalentu v cílovém jazyce. Sémantický potenciál řady lexikálních jednotek je v zásadě neomezený, přesněji řečeno jejich význam je dán buď morfologickou stavbou jednotky, nebo jejím kontextem anebo kombinací obojího. Nesmíme však zapomenout na další z faktorů podílejících se na tvorbě významu, a tím jsou konotace, které daná jednotka (její přítomnost či nepřítomnost v textu) vyvolává.

Vzhledem k řadě faktorů vstupujících do procesu tvorby významu lexikální jednotky je forma klasického překladového postupu nevhodná. Na tvorbě významu se podílí několik faktorů. Primárním je lexikalizovaný význam spojený s mírou expresivity vlastní dané lexikální jednotce, dále pak morfologická stavba slova, která vstupuje do hry zejména u sémanticky vyprázdněných slov, kdy původní denotát je zatlačen do pozadí a pouze po své formální stránce identifikujeme lexém jako vulgární, ač ve své podstatě slouží k vyjádření zcela jiného významu, který nemusí být s původním denotátem nijak spojen. Nehledě na významový obsah je kvůli své formální stavbě daná lexikální jednotka považována za stylisticky sniženou, a to především vzhledem ve vztahu ke kořenu, od něž je odvozena.

Abychom mohli přeložit slovo a v širším záběru i text, je bezpodmínečně nutné znát jeho význam ve všech jeho vrstvách, chápat veškeré jeho zvláštnosti. Důsledná pozornost

⁴⁷ Vlastní zejména slovní zásobě spojené označované jako *mat*, podrobněji viz Левин 1998.

věnovaná konkrétní lexikální jednotce může být v případě překladu nestandardních variet jazyka klíčovým místem překladu celého textu. Časté jsou v tomto případě okazionalismy a jazyková hra, kterou je třeba odhalit. Zpravidla bývá spojena se zvukovou a formální shodou, které odděleně nebo společně tvoří odkaz na tabuizovanou lexikální jednotku a tím se dotváří i samotný význam dané jednotky. Zde, zúžíme-li pole okazionalismů na ty, jenž se skládají z kořenů vztahujících se k obscénním, je volit obezřetně. Prvním úskalím je předimenzování textu ze strany překladatele nad rámec, který je ještě čtenářsky přijatelný. Druhým je již zmíněný lingvokulturní rozdíl. Aby čtenář nenabyl výrazně zkresleného dojmu o popisované kultuře, měl by překladatel zachovat funkčně ekvivalentní prostředky. Současně ale vystupuje požadavek spojený se zachováním obsahu textu.

Izolovaná lexikální jednotka je mnohem náročnější z hlediska překladu. Problém hledání ekvivalentu je tím náročnější, není-li nám znám kontext a jde-li současně o *sémanticky vyprázdněnou* jednotku. Naopak sdělení obsahující více jednotek s daným lexikálním významem je přesnější, a proto je navzdory většímu počtu lexikálních jednotek možné hovořit o zúžení významu, a tedy i zpřesnění překladu. To ovšem za předpokladu, že ostatní lexikální jednotky dovolují upřesnění informace obsažené ve sdělení.

Jako jeden z možných přístupů se nabízí volba vnitrojazykového překladu. Tento postup však nedává překlad do jiného jazyka, překládá pouze v rámci jednoho jazyka mezi jeho jednotlivými vrstvami. Výsledkem mohou být výkladové slovníky jako Mokienko- Nikitina 2003,2007, nebo Hugo 2009. Jde o užitečnou pomůcku pro překladatele k pochopení a upřesnění významu a funkce řady lexikálních jednotek, jelikož bývá uváděn i příklad použití. Samotný překlad mezi jazyky to však neřeší. Jedna z cest, námi zastávaná jako možná, je překlad pomocí významových polí, kdy se v předpokládaném průniku nalézají jednotky označitelné za ekvivalent té jednotky, kterou chceme přeložit.

3.2 Překlad mezi blízkými jazyky

Mezi blízkými jazyky, jakými čeština a ruština bezesporu jsou, je při překladu velkým rizikem, jak píše O. Uličný, „nefunkční interference jazykových a textových prostředků cílového jazyka paralelními prostředky jazyka výchozího.“ (Uličný 1988, 341). Toto riziko lze spatřovat často v případech nahrazováním ruského *xyŭ* českým *chuj*, kde je možné pozorovat posun významu v českém překladu. Podobně je tomu s překladem konstrukce *nouŭel na xyŭ*, kdy ruské *nouŭel* může zavádět k užití českého *jdi*, stejnou funkci může ale v řadě případů dále

určených kontextem plnit české *polib mi / si prdel*.⁴⁸ Oba jazyky si zcela neodpovídají, proto je třeba nalézat způsoby kompenzace expresivity výchozího textu i cestou kompenzování. Posuny v určité míře při překladu jsou nevyhnutelné. Ovlivnitelná je míra posunu.

Při překladu mezi blízkými jazyky máme možnost zachovat paralelní struktury, ovšem za předpokladu vyvarování se mechanického nahrazování jednotku jednotkou. Straková uvádí: „to, co je v jazyce A větným členem, může v jazyce B vyžadovat status věty, jednotlivé typy vět se mohou lišit (pasivní :: aktivní konstrukce, osobní :: neosobní konstrukce), a stejně tak se mohou lišit typy pojmenování — jednoslovné (neodvozené, derivát, kompozitum) proti komplexnímu pojmenování apod.“ (Straková 1984).

3.3 Frekvence výskytu originál vs. překlad

Na vnímání významu slova v rámci textu, na jeho estetické funkce v rámci textu má vliv mj. četnost výskytu slova v textu. To, do jaké míry je taková jednotka pro text zásadní a jaké má funkce, bychom měli zjistit na základě analýzy texty. Ve spojitosti s vulgaritou a obecněji i expresivitou přítomnou v textu toto shrnuje Jaroslav Zima, když píše: „Setře-li se častým užíváním jejich expresivita, nahrazují je výrazy nové s novým, neotřelým znakem expresivity“ (Zima 1961, 9).

Důležitým pro správné pochopení textu je jeho podrobné čtení, a pokud hovoříme o takových jednotkách jakými jsou vulgarismy, nesmíme zapomínat na jejich význam pro uměleckou složku textu. Vzhledem k jejich podílu na formování estetického dojmu, musíme věnovat pozornost jejich funkci v textu a obezřetně s nimi pracovat i při překladu. Autor textu při stylizaci svého textu vědomě zasahuje do textu tak, aby odpovídal jeho záměru. Pokud je jimi text přesycen, není prohrěškem se při překladu odchýlit a ze stylistických potřeb cílového jazyka zvolit jiný než *přímo* ekvivalentní, avšak současně alespoň *částečně* ekvivalentní, výraz a je přípustné je variovat, nicméně ne tak, aby došlo ke ztrátám na výrazové hodnotě textu. Pakliže máme výraz A, kterému v cílovém jazyku odpovídá lépe B, nicméně existuje i méně častá varianta A', tj. není tam vysoká míra ekvivalence mezi výrazy, je ze stylistického hlediska a potřeb cílového jazyka nutno variovat výrazy B a A', a to tak, aby čtenář překladu chápal synonymičnost obou výrazů (dovoluje-li to jazyk cílový) a zároveň, aby nechápal příliš časté opakování výrazu B jako stylistický nedostatek; a) autora originálu b) překladatelovy práce. Úskalím tohoto přístupu je potenciální mírný posun celkového vyznění překládaného textu a případně i ztráta určitých estetických kvalit. Nicméně si dovoluujeme poukázat na podstatu

⁴⁸ Totéž platí i pro eliptické konstrukce, ve kterých chybí onen vulgární komponent.

překladatelovy činnosti, překládat obsah textu tak, aby si původní a výsledný texty odpovídaly z funkčního hlediska. Doslovný překlad a nezohledňování významu a funkce překládané jednotky se děje často v důsledku nedostatečné přípravy v raných překladatelských fázích, jimiž jsou filologické pročtení překládaného textu a volba překladatelské strategie. „Adekvátnost musí být hodnocena vždy se zřetelem k celkům co nejvyšším, tj. překlad musí být adekvátní jako celek (s možností substitucí, kompenzací, zisků i ztrát v dílčích jednotkách či mezi jednotlivými rovinami). Má odrážet zřetel k požadavkům časového zařazení (historie, současnost), společensko-teritoriálních parametrů (město — venkov, sociální vrstvy apod.), v úvahu přichází charakteristika jednotlivých postav (v beletrii, dramatu) apod. Všechny tyto složky však dobrý překlad spíše naznačuje, než aby je explicitně dokládal“ (Straková 1984). Tato citace shrnuje řadu bodů, které je žádoucí v překladu zohlednit stejně jako hovoří o významné roli náznaku a vyvarování se explicitního shrnutí, které je nežádoucí.

Vzhledem k výše zmíněné poznámce o přípustném variování je vhodná zvýšená pozornost v řadě slov společných. Například slovo *chuj* není českému prostředí neznámé. Podle Hugova slovníku (Hugo 2009, heslo *chuj*) jde o slovo typické pro oblast Ostravska. Pakliže budeme překládat z ruského textu ruské slovo *xyŭ*, není na místě tato dvě slova zaměňovat. Důvodem není jejich významová rozdílnost (mají společný denotát), ale jejich rozdílná frekvence v užívání a vyvolávají různé konotace. Překážkou pro volbu tohoto slova i v českém prostředí je jeho vnímání jako regionálně omezeného. Hlavním důvodem však je rozdílnost ve frekvenci užívání, kdy se v českém prostředí nabízí jiné slovo, *čurák* (příp. *čůrák*).

Pokud je frekvence výskytu takového výrazu či výrazů nízká a neslouží přímo ke stylizaci a charakteristice jedné postavy, jednoho typu postav (sociálně vyloučení, mluva vrstev společnosti přestupujících právní normy atd.), lze předpokládat, že autor jejím použitím sledoval konkrétní cíl. Je opět překladatelova situace odlišná. Zcela jiného druhu je případ, kdy po rozboru textu dojdeme k závěru, že konkrétní lexikální jednotka je ústřední pro překládaný text; zpravidla je doprovodným znakem nízká frekvence výskytu v textu, přesněji řečeno může jít o jeden dva doklady v textu. V takovém případě je z hlediska zachování estetické hodnoty textu nepřijatelné variovat mimo pole ekvivalentů či používat eufemismy.⁴⁹ Tím rozhodně netvrdíme, že má překladatel právo přidávat taková slova, ve chvíli, kdy by je podle překladatelova vkusu text potřeboval.

⁴⁹ Může samozřejmě nastat situace, kdy by se tento náš postup dostal do bezvýchodné situace protiřečení „klasickým poučkám“ překladatelské práce (zkusit něco vyhledat). Pak je výsledné řešení vždy na překladateli, výsledný krok by měl být vědomý a samozřejmě věrohodně zdůvodnitelný. Zároveň je ale potřeba mít na vědomí i kulturní rozdíly mezi jazyky (viz 1.5) a přizpůsobit tomu i volbu výrazu v cílovém jazyce.

Při překladu stylisticky snižené slovní zásoby je třeba dbát několika zásad. Jedna z nich je analýza funkce takové lexikální jednotky v rámci textu jako celku a jeho částech. Podotýkáme, že jedna formální podoba lexikální jednotky může vystupovat v několika funkcích v rámci textu, což je zejména u vulgarismů - tím spíše sémanticky vyprázdněná slova- vcelku časté. Jsou-li respektována pravidla interpunkce, zvýší se pravděpodobnost, že správně identifikujeme, o jaké užití se jedná.

(1) плюну вниз на лысину соседа снизу, который делает зарядку на своем балконе, и он закричит: что это, **блядь**, дождь, что ли или нет? (Gopniki s2)

(2) «Рената, какая же вы **блядь**!» (Дина Рубина. Окна (2011)- RK)

Rozdíl ve významu je zjevný. První užití slova *блядь* je důkazem citoslovce, kdežto druhý příklad je typickým příkladem invektivy, která není spojena výhradně s ženským objektem, jako je tomu ve druhém příkladu. Podobně je tomu i v českém jazykovém prostředí.

(3) Vztekle rázuje po místnosti. – To si **kurva** myslíš, že mi to nedochází, že se mi celou dobu akorát chechtáš (Kadlečková, Vilma, Mycelium (2013) ČK)

(4) Nechci, aby vyrůstala v přesvědčení, že k tomu, aby byla přitažlivá, musí vypadat jako nějaká **kurva**, co stojí na rohu. (Tsiolkas, Christos, Facka (2011) ČK)

V obou jazycích nalézáme i další shody, které jsou funkčními paralelismy⁵⁰. Uvedené příklady paralelismu (příklady 1 a 3, 2 a 4 si vzájemně plně odpovídají) nejsou ojedinělými, u dalších jednotek se pak mnohou různit a mnohdy i různí. Paralelismy jsou dány i lingvokulturními faktory mezi oběma jazyky. Funkční pojetí paralelismů je mnohém náročnější z hlediska rozpracování vztahů mezi jednotlivými lexikálními jednotkami.

Samozřejmě není ani zde nutné snažit se zachovat početní ekvivalenci výskytu diskutovaných lexikálních jednotek mezi textem ve výchozím jazyce a jeho předpokládanou podobou v jazyce cílovém. V takovém případě, tedy důsledném překládání každé jednotky, by se bezesporu jednalo o chybný přístup k textu, a to k mechanickému doslovnému překládání bez ohledu na estetickou stránku, dokonce i za předpokladu dodržení zásad spojených s překladem lingvokulturních rozdílů. Takový překlad by nemusel zcela plnit svou funkci.

⁵⁰ Pojem užívaný Uličným 1988.

Praktická část

4 Komentovaný překlad

V této části se pokusíme na praktických ukázkách našeho překladu poukázat na konkrétní problematiku situace, kterým překladatel musí čelit, a nabídneme jejich možná řešení. V praktické části vycházíme ze současné ruské prózy. Významnou roli ve volbě textu pro excerpci sehrála jeho aktuálnost (1. vyd. 2002, 2. vyd. 2016). Druhým důvodem je počet příkladů, na kterých lze poukázat na vybrané aspekty překladu *stylisticky sniženého lexika*, které se stalo předmětem naší práce. Třetí a praktický důvod je spojený s rozsahem jeho textů, díky čemuž jsou vhodnými právě k tomuto účelu. V konkrétním sborníku je několik krátkých povídek a jedna delší povídka, která byla původně zamýšlena jako vhodný zdroj materiálu pro tento překlad.

4.1.1 Osobnost autora

Autorem souboru textů, jehož dílčí části jdou zde představeny, je ruský prozaik Vladimir Kozlov⁵¹ (*10.03. 1972 v Mohylevě v Běloruské sovětské socialistické republice) běloruského původu, v současné době ale žije v Moskvě. Vystudoval obor anglický jazyk a žurnalistiku. Živil se novinářskou, redaktorskou a překladatelskou činností. Vlastní literární tvorbu se věnuje od počátku jednadvacátého století a je autorem několika románů a povídek. Dále je autorem několika filmových scénářů a je režisérem filmu *Děsjatka* natočeného podle stejnojmenné předlohy, již byla autorova vlastní povídka.

4.1.2 Krátká charakteristika souboru *Гопники* V. Kozlova

Soubor kratších próz *Гопники*⁵² (Гопники) obsahuje jednu delší povídku a jedenáct kratších povídek. Pojátkem souboru je téma, které popisuje zkušenosti s dospíváním v městském prostředí v Sovětském svazu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století v prostředí blízkém sociálně slabším vrstvám společnosti. Doba, v níž děj povídek probíhá, nebyla jednoduchá a domníváme se, že jde o téma v českém prostředí dosud nedostatečně rozšířené. Právě neznámost popisované doby, do níž je převážná část textů zasazena, a autorův

⁵¹ Veškeré informace zde uváděné jsou volně dostupné z internetových zdrojů. <http://www.vladimir-kozlov.com/index.htm> , <https://www.livelib.ru/author/15846-vladimir-kozlov> , [https://ru.wikipedia.org/wiki/Козлов,_Владимир_Владимирович_\(писатель\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Козлов,_Владимир_Владимирович_(писатель)) [vše dostupné: 19. 03. 2018]

⁵² Soubor obsahuje 11 kratších povídek a 1 delší povídku. Kniha byla poprvé vydána v roce 2002 (Владимир Козлов. Гопники, Ад Маргинем, Москва.2002) kniha byla později znovu vydána v roce 2016 a doplněna ilustracemi G. Juščenka.

přístup k textu, má podle našeho soudu potenciál v českém prostředí čtenářského zájmu o sbírku *Gopniki*. Zde je zásadní přednost textu. Jde o neutřelý text, který by tak mohl být českým čtenářům zpřístupněn. Nejedná se však o složitě koncipovaný literární text, který by zakládal svou výlučnost na originálních literárních přístupech, práci s textem apod. Nijak silnou či nosnou není ani dějová výstavba jednotlivých textů.

Přestože by mohl čtenář opovrhnout souborem povídek, jakožto něčím, až příliš triviálním, chtěli bychom podtrhnout objektivní pozitivum textů, a tím je výjimečný obsah. Zobrazuje dobovou realitu města v rozkládajícím se státě, neméně se rozkládající společnosti, život mládeže, jejíž ambice jsou konfrontovány se surovou všeobjímající realitou. K popisu této doby a sociálního prostředí používá autor i odpovídající jazykové prostředky, které jsou nezaměnitelné a u rodilých mluvčích ruského jazyka vyvolávají asociace, které mají daleko k pozitivním. V textech se líčí prostředí bez obalu, jakým bezesporu bylo. Dalším z důvodů, proč věříme v potenciál *Gopniků*, je vybočení ze současných módních linií. Nebudeme zastírat, že svou *jednoduchostí* je kniha přístupnější pro větší okruh potenciálních čtenářů. Svou přístupností je mj. vhodným příkladem pro takto zaměřenou práci, jelikož v zásadě jediným komplikovaným místem je právě otázka vulgarismů.

Přestože jsme několikrát nadnesli nenáročnost textu, není překlad takových textů zcela triviální záležitostí. Překlad *Gopniků* s sebou nese nároky spojené především s následujícími oblastmi:

- *Lingvokulturní* rozdíly a jejich realizace v textu
- Specifická slovní zásoba
- reálie a jejich překlad a přiblížení českému čtenáři

Lingvokulturní rozdíly jsme nastínili v předchozí části (viz 1.5.2) předkládané práce. Vedle těchto jsou neméně podstatné rozdíly mezi jednotlivými vrstvami obou národních jazyků (viz 1.1.1 a 1.1.2)

Silně expresivní text je umocněn i formou větné výstavby, jejíž jednoduchost vede k přístupnějšímu čtení. V originálním textu nenacházíme složitá podřadná souvětí. Absence složitých souvětí vede k rychlejšímu spádu děje a přibližuje text svým stylem nejen mluvenému projevu. Rovněž chybí vnitřní i vnější charakteristiky postav. Časté jsou polopřímé řeči, vnitřní monology hlavní postavy. Tento postup není uplatňován plošně na všechny texty souboru povídek.

Lexikální stránka je založena na kombinaci několika vrstev ruského jazyka, jejichž mísením dochází k silně expresivní povaze textu jako celku. Nápadná je přítomnost slovní zásoby označované jako *mat*. A stejně tak je nápadnou přítomností řady narážek na další nespisovné vrstvy ruského jazyka, které jsou vždy problematické při překladu. V těchto textech jsou nejnápadnější vedle *matu*, *prostorečije*, argot.

4.1.3 *Гопники* - *gopnici* jako kulturní fenomén

Řada fenoménů je vlastní jednomu územně, sociálně a jinak omezenému prostoru. Obdobná situace nastává s pojmem *гопник* (*gopnik*). Pokusíme se na tomto místě přiblížit obsah právě tohoto pojmu. Samotný pojem je sice ve východoevropském prostoru všeobecně znám, nevyskytuje se však příliš často v sociologické literatuře, kde jsou tito lidé většinou řazeni do nízkopříjmových skupin. Jedná se tak o pojmenování příslušníků nejnižších sociálních vrstev, kteří jsou typičtí svým způsobem chování, odívání i mluvou. Jedná se především o mladé muže.

Tradičně se uvádí pojmenování *gopniki* jako odvozené od GOP (Gosudarstvennoje obščezhitije proletarijata – *Государственное общежитие пролетариата* nebo *Городской отдел призрения*). Jednalo se o místo, kde byli na počátku dvacátého století v době již sovětského Ruska⁵³ ubytováni příslušníci nejnižších společenských vrstev prostoru Ligovské třídy (Лиговский проспект) v dnešním Petrohradě. Od počátku je tato vrstva spojena s velkými městy, v ruských poměrech původně Petrohrad a Moskva. Výkladu původu slova *gopnik* se věnují i slovníky.⁵⁴

Dnešního *gopnika* lze rozlišit v celku jednoduše již na první pohled. Jejich sebe prezentace je založena na nošení prestižních zahraničních oděvních značek spojených primárně s oblastí sportu (oblíbenou je značka Adidas), nemusíme snad uvádět, že tyto sportovní bundy a kalhoty zřídka pocházejí od originálního výrobce. Oblíbené jsou tmavé barvy, zejména černá v kombinaci s bílými pruhy, výjimkou nejsou ani další módní doplňky – čepice apod. Jejich vzhled mnohdy dokresluje krátký sestřih, za jejich atributy lze považovat párátko v ústech, cigaretu, levný alkohol a slunečnicová semínka, často mají po ruce kapesní

⁵³ Uvádí se přibližně od 30. let. 20. století.

⁵⁴ V souvislosti s etymologií slova *gopnik* se poukazuje na původní petrohradské prostředí společenského fenoménu kriminálních živlů a dobový význam. Uváděna bývá možná spojitost s životem na ulici (Елистратов 2002, heslo *гопник*; Бондалетов 2004, 159 heslo *гопатья*). Můžeme shrnout, že jednoznačný názor na původ slova není a okolo jeho etymologie se vedou diskuse, které mnohdy opakují obsah předchozích debat volně dostupných na internetu.

nože. Silným pojítkem je vědomí příslušnosti ke skupině často založené na příslušnosti k městskému obvodu, čtvrti. Pohybují se zpravidla ve skupinách kolem zastávek hromadné dopravy, v prostorech sídlišť a na místech, vhodných k přepadávání osamocených kolemdoucích. Dalším z jejich znaků je způsob posedávání *ve dřepu*, rus. *на корточках* příp. *на коврах*, což má zřejmě své kořeny v ruském vězeňském prostředí, kde jsou odsouzení nuceni trávit v takové pozici dobu, kdy mj. čekají na předání mezi členy vězeňské služby. Důvodem pro tuto neobvyklou pozici je ztížení schopnosti pohybu a tím pádem i snazší kontrola nad vězni ze strany vězeňské služby. Vzhledem k tomu, že se *gopniki* věnují především drobné kriminální činnosti, chuligánství a násilnostem, není divu, že si v nápravných zařízeních osvojili tento způsob trávení času. Je pochopitelné, že úroveň vzdělání v této sociální skupině není příliš vysoká. Řada *gopniků* má jen základní vzdělání, středoškolské vzdělání je spíše výjimkou⁵⁵. Jak již bylo zmíněno, označení *gopnik* se vztahuje především na mladé muže, zřídka se užívá přechýlené formy k označení ženských protějšků, kterými je *gopnice* (*гонимца*).

Paradoxně lze pozorovat trend zvýšení společenské prestiže *gopniků*, a to zejména u mládeže, která svým materiálním zázemím má blíže střední, vyšší třídě a nedostatky netrpí. Prestiž, kterou bychom zde mohli vidět, je spojená s vlastnostmi, které jsou typické pro *gopniki* – důraz na příslušnost ke kolektivu, a samozřejmě jako protest dospívajících proti společnosti a jejím normám.

Výše uvedené stručné představení *gopniků* považujeme za nutné pro správné pochopení textu povídek, jež jsou předmětem překladu. Dostáváme se k části, která je pro nás z hlediska vnímání textu nejpodstatnější, k jazykové stránce projevu *gopnika*. Z výše uvedeného vyplývá, že verbální projev *gopniků* nebude příliš složitý, což na větné úrovni dokazuje jednoduchá větná skladba. Aktivní slovní zásoba se omezuje na základní slovní zásobu, která je silně kontaminovaná výrazy nespisovnými, zejména však argotem, mluvou spojenou s deklasovanými sociálními vrstvami. Výrazová stránka vulgarismů a jiných expresivních výrazů je pro svou četnost v promluvách setřena na minimum a nemá funkce, které jsou pro ni typické v běžných promluvách, tj. dodání projevu na emotivnosti, ozvláštňení promluvy apod. Obvyklé jsou odchylky zejména na rovině fonetické, typicky u slovních přízvuků, kdy mnohdy v promluvách nalézáme typické rysy *prostorečija* (viz 1.1.2).

⁵⁵ V Ruské federaci (RF) je odlišný systém vzdělávání. Za primární stupeň je v RF považováno *среднее образование* za sekundární *высшее среднее образование*. Nejběžněji dosahují vzdělání ve výučních oborech, které mnohdy ani nedokončí.

4.1.4 Nástrahy cíhající při překladu

Výše jsme na několika místech uvedli přepis slova *gopnik* (гопник). Ačkoli se do českého jazyka dostalo transliterované a počestělé slovo *gopníci*,⁵⁶ a my jsme zde použili několikrát toto pojmenování, považujeme tento způsob překladu za nepříliš šťastný. Samozřejmě se nabízí nejsnazší možnost přepisu a přidání samohlásky na kvantitě. Zdánlivá přirozenost pojmenování je spojena především s příbuzností mezi oběma jazyky. My zde navrhujeme jinou českou variantu pojmenování původně ruského fenoménu. Potřebu vystihnout emoce podle nás bude dobře obsluhovat pojmenování *gopák* resp. *gopáci* v množném čísle.⁵⁷ Sufix *-ák* je totiž v českém jazyce v oblasti slovtvorby substantiv používán především k hovorovému pojmenování příslušnosti ke skupině lidí a současně je zde důležitá jeho augmentativní funkce spojená s vysokou mírou negativní expresivity (viz Grepl 1995, 118;129). Vycházíme z analogie podobných pojmenování s negativním zabarvením, jež známe v českém prostředí. Pro volbu pojmenování *gopák*, podle našeho názoru jsou zejména dva důvody. Sufix *-ák* zde tak není neutrální, nese s sebou příznak snižnosti či negativního vztahu. Druhým pak je odkaz na vznik substantiv z původních zkratk, kdy odvozením od zkratky instituce pomocí právě zmíněného sufixu dochází ke vzniku nového pojmenování. Namátkou uvádíme několik příkladů, kdy podobná analogie je platná a sufix *-ák* slouží k pojmenování osoby mužského pohlaví náležející k určité skupině, která je obecně známa pod určitou zkratkou. Pro podložení naší úvahy uvádíme příklady, které lze běžně nalézt v obecné češtině *estébák*, *esesák* pro člena/spolupracovníka STB resp. SS, člena politické strany ODS – *odeesák* atp.⁵⁸

Pro mnohé čtenáře může být zajímavé i to, že v textu téměř nenacházíme oslovení postav vlastními jmény. Výjimkou jsou pouze přímé řeči, kdy bývá při komunikaci s osobami při (domněle) formálním kontaktu dodržen ruský etiketní způsob, tj. oslovení křestním jménem a jménem po otci, *patronymem*. Vypravěč nazývá postavy jejich přezdívkami, totéž platí pro přímé řeči probíhající v rámci jejich skupiny. Tento rys lze připsat: a) způsobu komunikace ve

⁵⁶ Viz <https://cs.wikipedia.org/wiki/Gopnik> nebo článek <http://www.blesk.cz/clanek/regiony-praha-praha-zpravy/414589/mladi-recesiste-dreovali-na-vaclavaku-hraji-si-na-ruskou-spodinu.html> [20.03.2018]

⁵⁷ Námitka směřovaná k volbě českého překladu *гопник* na *gopák* může být spojena s pojmenováním ukrajinského lidového tance, *зонак*. Domníváme se, že v českém prostředí je míra asociování lidového tance minimální.

⁵⁸ Zde jde samozřejmě o návrh možného překladatelského řešení, nikoli o jedinou možnou cestu překladu. Jelikož český čtenář nemá žádný vztah ke slovu *гопник* (гопник), není možné bezpodmínečně určit, že sufix *-ák* bude u českého čtenáře vyvolávat právě tyto (negativní) konotace.

skupinách se silnou vazbou mezi jejími členy b) přejímku z kriminálního prostředí, kdy dochází k nápodobě ve skupině výrostků.

4.1.5 Jazyk originálního textu

Mnohého čtenáře by mohlo udivit, že text věnovaný prostředí sociálně slabých je psán spisovnou ruštinou. Jediné, co odlišuje texty tohoto souboru od spisovné ruštiny (*литературного русского языка*) je zvýšená přítomnost vulgarismů, argotu a slangu. Koncepte textu nenasvědčuje tomu, že by bylo autorským záměrem texty povídek stylizovat právě v rovině jazyka, například volbou fonetického pravopisu, případně morfologickými odlišnostmi od jazykové normy. V podstatě jediným, co lze považovat za odlišné od spisovné normy je užitá slovní zásoba, která je čerpána především z nespisovných variet ruského národního jazyka. Nenacházíme zde rysy *prostorečija* zachytitelné v grafické podobě. Text je mnohdy stylizován tak, aby ve čtenáři vyvolával obraz typizovaného zástupce skupiny *gopniků*.⁵⁹ Uvedli jsme, že ti, pro které je užíváno označení *gopnik* v ruském prostředí, jsou lidé se základním nebo nedokončeným středoškolským vzděláním. Obsah sdělení stejně jako jejich výstavba je proto vcelku prostý. Tomu odpovídá užívání výrazových prostředků, slovní zásoby atd.

Na čtenáře na mnoha místech působí text syrově, a to kvůli častým krátkým úsečným větám. Větné celky na sebe mnohdy přímo nenasazují. Působí dojmem seřazení vedle sebe v jisté posloupnosti bez plynulého rozvíjení textu. Čtenář chápe, že věty rozvíjejí myšlenku v textu, pociťuje ale výrazný přechod mezi větami. Výraznější retardace v textu téměř nenalezneme. Přímá řeč a časté repliky napomáhají dynamice textu. Dalším rysem je absence rozsáhlejších popisných částí. Jednoslovné věty jsou hojně přítomny a napomáhají tak k navozování čtenářského dojmu mluveného projevu. Právě výstavbou textu připomínající mluvený projev dosahuje autor zamýšleného estetického dojmu.

Dosažení estetického dojmu pomáhá i volba lexikálních prostředků. Autor užívá nespisovné výrazy, jejichž těžiště leží v oblasti argotu, slangu a vulgarismů. Tím, že je jejich přítomnost vysoká, je v řadě případů oslabena expresivní složka těchto lexikálních jednotek, která by na pozadí spisovného jazyka měla výraznou expresivní hodnotu. Funkcí těchto nespisovných výrazů a vulgarit v textu proto není ozvláštnění sdělení expresivitou, ale vystižení typické komunikace v popisované skupině, kdy jsou zmíněné lexikální jednotkou běžnou

⁵⁹ Např. povídky Каникулы (s. 1-3, in: Гопники) / č. Prázdniny ().

součástí komunikátu. Jejich absence ve sdělení je naopak chápána jako určitá forma prohrěšku proti způsobu komunikace mezi členy skupiny. Tím se opět dostáváme k jedné z funkcí těchto jednotek, a tou je přihlášení se ke skupině a identifikování se s ní. Vzhledem k uvedenému ve spojitosti s výstavbou textu bude ponechána stranou větná skladba textu výchozího i cílového jazyka.

V povídkách *Prázdniny* (*Каникулы*, Příloha I) a *Něha* (*Нежность*, Příloha II) je silně pocíťován vypravěč v ich-formě společně s nápadným prvkem polopřímé řeči. Jak bylo uvedeno výše (viz 2.1.2) ruský jazyk nedisponuje variantou jazyka jakou je v českém prostředí obecná čeština. Volba obecné češtiny v těchto dvou povídkách i mimo přímou řeč postav tak kompenzuje jisté nedostatky českého jazyka v oblasti expresivní výpovědní síly, která je v ruském originálu založena na užívání vulgarismů a především *matu*. Dalším z důvodů pro volbu obecné češtiny je potřeba vykreslit prostředí odpovídajícími prostředky. V češtině by volba vulgarismů, obscénních jazykových prostředků v kombinaci se spisovnou češtinou, která by měla být užívána mluvčím, jehož společenské postavení implikuje nízkou úroveň vzdělání a znalostí, působila rušivě. Nesoulad, který by tak vznikal, by byl nežádoucím rušivým prvkem v textu, který v textu originálu nebyl fakticky přítomen.

Povídka *Sex and Violence* (*Sex and Violence*, Příloha III) se předchozími dvěma odlišuje tím, že v ní naopak chybí osobní tón vypravěče, který je zde přítomen vyprávění v er-formě. Tomu odpovídá i volba jazykových prostředků překladu, kdy pro jazyk vypravěče volíme především stylisticky neutrální prostředky spisovné češtiny, které jsou v kontrastu k jazyku promluv postav v podobě přímé řeči.

4.2 Koncepce překladu

Odlišnosti nejen lingvokulturní ale též významové stránky řady vulgarismů, jsme již zmiňovali (viz 1.5). Na řadě míst může námi zvolený přístup k textu vyvolat diskusi. Jelikož překlad není exaktní vědou, je pluralita pohledů a různých koncepcí přípustná a žádoucí.

Na řadě míst je možné vysledovat ekvivalenty. Na takové případy se snažíme poukázat na základě materiálu, který čerpáme z vybraných povídek, jejichž české překlady jsou umístěny v příloze k této práci (Přílohy I, II, III).

Jelikož čeština nedisponuje celistvou a co do míry expresivity srovnatelnou vrstvou jazyka, jakou je pro ruské prostředí *mat*, je třeba nalézat prostředky i v cílovém jazyce se srovnatelnou funkcí. Konkrétně v českém prostředí hrozí textu monotónnost, případně může

být překladatel nařčen z nedostatečné znalosti své mateřštiny v souvislosti s volbou prostředků výchozího jazyka. Zde zejména v rovině zjevného tíhnutí k volbě přímých ekvivalentů ruských slov *ебать* a *блядь*, jenž se ve výchozím textu dominantně překládala jejich českými protějšky *jebat* a *kurva*. Celkově se vliv výchozího jazyka může projevit i v případě překladu dalších lexikálních jednotek, kdy bude překladatel volit prostředky v cílovém jazyce existující, avšak minoritní v porovnání s dominujícími, rovněž ekvivalentními prostředky. Překladatel může této možnosti využít a zakomponovat do cílového textu na vhodných místech v domácím prostředí méně frekventované prostředky. Důležité je dopustit se této odchylky vědomě s cílem zachovat věrnost originálu a zároveň zachovat text čitelným pro recipienta v cílovém jazykovém prostředí. Nežádoucím důsledkem takového postupu při jeho přílišném nadužívání by mohlo být vyvolání dojmu přesycenosti popisovaného prostředí ve výchozím jazyce prostředky, které zaujímají v prostředí cílového jazyka odlišnou úlohu. Dále by mohlo dojít, částečně i pod vlivem chybně nabytého dojmu, k setření původní funkce, kterou měl překladatel čtenáři zprostředkovat.

Odchylky od v českém prostředí dominantního typu (skatologického) k typu převládajícího v dalších slovanských jazycích (koitálnímu) mohou mít pro text i pozitivní důsledky, pakliže jsou tyto prostředky použity náležitě. V českém prostředí se nabízí možnost zakomponovat výrazy ze slovenského jazyka. Možnou námitku, že český překladatel nemusí být dobře seznámen s expresivní silou těchto výrazů v jejich domácím, slovenském, prostředí a následně je užívat nenáležitě, lze odmítnout poukázáním na fakt, že je důležité především to, jak na podobné výrazy nahlíží mluvčí českého jazyka, který bude mít k výrazům ze slovenského jazyka pravděpodobně jiný přístup, než tomu je u rodilých mluvčích slovenštiny. Pakliže se užití lexikální jednotky sémanticky kompatibilní s českým jazykovým prostředím (zde hovoříme o celém území, na němž se čeština chápe jako jediný státní jazyka, nikoliv regionálně omezené varianty), pak je z našeho pohledu přípustné použít tyto prvky a do překladu je zahrnout.

Výrazným je při překladu uměleckého textu stylistický prvek. Text má být čten, pakliže nebude ale text překladu do cílového jazyka náležitě stylisticky upraven, mohl by se stát nesrozumitelným. K této cestě, užití prostředků minoritně zastoupených v prostředí cílového jazyka, se může překladatel uchýlit, pokud si jsou jednotky ekvivalentní v tom smyslu, že obsah i pragmatika si odpovídají, a zároveň jsou v cílovém jazyce vzájemně kompatibilní. Musí se však zohledňovat případné nežádoucí konotace, které může daný tvar vyvolávat. Jako slovo *chuj*, které je v češtině srozumitelné, avšak regionálně omezené na východní část České

republiky, nebylo by proto žádoucí jej považovat za přímý a jediný ekvivalent téhož ruského, avšak graficky odlišného *xyŭ*. Z hlediska přístupnosti textu se jedná o možnou překladatelskou cestu, která ale musí být vědomá a musí zohledňovat i případná úskalí spojená s volbou těchto prostředků.

Jedním z příkladů může být ruské *пошёл на хуŭ*, tj. hrubé odmítnutí, vyjádření nesouhlasu, přání, adresát opustil blízkost adresanta apod., jemuž v češtině odpovídají *jdi do prdele / hajzlu, polib si prdel a jdi do píči* (slovakismus vzniklý z *chod' do piče*). Překladateli se tak nabízí výběr z několika ekvivalentů. Opět je však třeba volit takový výraz, který bude pro překládanou situaci vhodnější. Jde-li o odmítnutí, může užít české varianty *viš, kam můžeš jít* nebo *polib si* v závislosti na podobě fráze ve výchozím jazyce (plné znění, eliptická / eufemizovaná podoba).

Pro volbu vhodných prostředků pro překlad do cílového jazyka je nutné znát funkci jednotky v rámci textu. S funkcí lexikální jednotky v textu se pojí mj. četnost jejího výskytu. Pro výběr vhodného ekvivalentu je žádoucí určit povahu překládané jednotky v textu. Což lze stanovit na základě následujících bodů:

- 1) Jaké je frekvenční zastoupení výrazu obecně v úzu a jaké je frekvenční zastoupení v textu?
- 2) K čemu slouží v textu (název postavy, označení činnosti, vatové slovo, frazeologismus atd.)?
- 3) Je užita *standardně* / *okazionálně*?
- 4) Srovnání s cílovým jazykem (zde jde zejména o uvědomění si *lingvokulturních* odlišností).
- 5) Volba prostředku cílového jazyka.
- 6) Zakomponování jednotky do textu cílového jazyka.

Pro určení *významu* je pro překladatele podstatné, zda se jedná o běžně se vyskytující lexikální jednotku, nakolik je jednotka běžná v mluvené praxi, a jaký je její význam v textu. Ve chvíli, kdy se jedná o *běžně* užívaný výraz, může překladatel volit patřičná překladatelská řešení. Příkladem může být výše uvedené ruské *уџми на хуŭ* a jeho varianty *пошёл ты* apod., kdy překladatel volí náležitou variantu v souvislosti s kontextem promluvy. Dále, jedná-li se o *běžnou* a frekventovanou lexikální jednotku, existují zpravidla známé ekvivalenty. Rovněž lze předpokládat, že v takovém případě nebude významová hodnota pro celkové vyznění textu stěžejní. Rozdílné postavení zaujímají jednotky vyskytující se v textu s nižší frekvencí. Pakliže se nejedná o charakterizační prostředek u postav, lze předpokládat potenciální významnější postavení dané jednotky v textu. V tomto případě je nezbytné porovnat její expresivní sílu

s textem originálu, jehož je součástí, a následně zvolit odpovídající překlad. Pro text může být zásadní vysoká míra expresivity spojená s postavením jednotky ve výchozím jazyce a tomu by měl odpovídat její ekvivalent v jazyce cílovém.

Jedná-li se o okazionální užití v textu, lze je kompenzovat vhodnou volbou adjektiv, zpravidla spojených se zesílením expresivního vyznění. Případně na základě překládaného textu zvolit odpovídající překladatelské řešení ideálně odkazující k dominantnímu domácímu typu v oblasti vulgarit.

Následný překladatelský postup je závislý na možnostech jazykových prostředků v cílovém jazyce. Zvýšené pozornosti je třeba dbát při překladu mezi příbuznými jazyky, kdy je pravděpodobnost nežádoucí interference relativně vysoká. Regulování nežádoucích interferencí lze eliminovat pomocí výkladových slovníků zaměřených na konkrétní typ lexiky⁶⁰ a rovněž znalosti aktuálního stavu jazyka.

4.3 Přímé ekvivalenty

Otázkou přímé ekvivalence a vytvoření přehledu lze u těch lexikálních jednotek, jejichž denotáty se shodují. Když se zaměříme konkrétněji na naši cílovou skupinu slov, mohli bychom do ní zařadit názvy narkotik, způsoby jejich aplikace, slangové výrazy spojené se vzděláváním, ale také pojmenování osob ve spojitosti s jejich sexuálními aktivitami, praktikami nebo preferencemi, argot nevyjímaje. Překladatel se při překládání těchto náročných oblastí textu může zpravidla opřít o slovníky zachycující argot, slang a další nespisovné variety. Pro překlad do češtiny se zde budeme opírat o dosavadní poslední vydání dvou slovníků Hugo (2009) a Ouředník (2016).⁶¹

Proto můžeme hovořit o ekvivalenci slov např. *xyecoc – kuřbuřt / hulibrk* po formální stránce zde je samozřejmě nesoulad. Český ekvivalent neobsahuje formant s podobnou expresivní silou jako jeho ruský protějšek. Výrazy ve výchozím i cílovém jazyce však odkazují k témuž. Shoda v denotátu, zde však není podstatná. Mnohem významnější je shoda v oblasti pragmatiky. Polem shody je fakt, že obě slova lze užít jako vulgární urážku. V případě, že v cílovém jazyce existuje několik synonym, o nichž s jistotou překladatel ví, že se jedná o

⁶⁰ Pro české prostředí viz Ouředník 2016, Hugo 2009. Pro ruské prostředí zejm. pro oblast vulgarit viz Мокиенко-Никитина 2003.

⁶¹ Nebude-li uvedeno v poznámce jinak, lze dohledat všechny jednotky alespoň v jednom z výše uvedených slovníků. Stává se ale, že vzhledem k rychlému zastarávání a obměny této slovní zásoby, narazíme na nesoulad ve vysvětlení významu a současném významu. Jedním z těchto slov může být např. *kéry* nebo *kérovat*, dnešní obsah běžně ztotožňován s významem provokovat, oba výše zmíněné slovníky interpretují zcela odlišně.

synonyma s vysokou mírou shody a lze je volně zaměnit, lze svobodně vybrat do překladu ten ekvivalent, který překladatel považuje za vhodný. Hovoříme-li o stylistické synonymii, myslíme tím samozřejmě i odpovídající si expresivní složky a vyvolávající shodné reakce u mluvčích.⁶²

4.4 Desémantizované jednotky

Pro tento konkrétní případ je v rámci *stylisticky sníženého lexika* možné vysledovat několik oblastí. Jednou z nich jsou některé neologismy, okazionalismy a některé další typy jednotek. Do této oblasti spadají i vulgarismy s užším zaměřením na ruský mat. Výše (1.1.2) jsme se nastínil jejich problematičnost. S jejich překladem tomu není jinak. Překladatel čelí dvěma hlavními úkolům:

- a) Zachování odpovídající expresivity jednotky z jazyka výchozího v cílovém jazyce.
- b) Volba prostředku v cílovém jazyce s odpovídajícím sémantickým potenciálem.

Příslušnost jazyka k typu vulgarismů je vhodným vodítkem pro volbu funkčně ekvivalentní jednotky v cílovém jazyce tak, aby překlad působil *přirozeně*. Tím se otevírá možnost užívat prostředky zachovávající stejnou míru expresivity v prostředí cílového jazyka.

V první řadě se nabízejí vatová (parazitní) slova, se kterými se zpravidla setkáváme u verbálních projevů. Svou funkci však mohou plnit i v umělecké literatuře. Stranou necháme příklady ne vulgarní, kterých se nabízí v obou jazycích několik. Pro vulgarní parazitní slova se nabízí za ruské *блядь* a jeho variantu *бля* české *kurva* a *vole*. Překladatel může volit jednotky dle svého uvážení a v zásadě je i svobodně kombinovat. Funkce je totožná stejně tak i odkaz k negativnímu v porovnání s jinými výplňkovými slovy.

V porovnání s parazitními slovy je překladatelské řešení slov s řadou významů a funkcí větším překladatelským problémem. Právě rozkolísanost významové složky je mj. překážkou pro vytvoření tradičně koncipovaného překladového slovníku. Příkladem je sloveso *jebat*, jež může nabývat řady významů. Od nejhojněji zastoupeného významu, tj. souložit, po bít, utéct, oklamat atd.

⁶² Zde uvedené upřesnění považujeme za nutné. Jelikož ve slovnících synonym typu *Šmírův jazyk českého* (Ouředník 2016) jsou mnohdy uváděny tvary, které jsou již zastaralé a sotva se hodí pro aktuální užití, mnohdy již neplní svou původní funkci. Na druhou stranu je třeba přiznat těmto slovníkům nezanedbatelný význam v oblasti archivace těchto tvarů, čímž poukazují i na samotný vývoj řady oblastí jazyka.

Cílový jazyk nemusí disponovat ekvivalentními jednotkami zejm. v úrovni expresivity. Nabízí se několik možných řešení, pakliže je v cílovém jazyce ekvivalent.

Но меня вы **наебете**, когда я срать сяду. (Гопники, s. 2)

Mě se vám ale **ojebat** nepodaří, já, když seru, tak se nepředkláním. (Příloha I)

V ukázce zvýrazněné sloveso *наебать*, kdy ve významu „oklamat“ mu odpovídají české *(v)ojebat* nebo *(v)ochcat*. Samozřejmě lze diskutovat o roli námi nabízeného slova *ojebat* v češtině v porovnání s druhou z nabízených variant. Vzhledem ke kontextu je volba v našem překladu vhodnější, přesněji odpovídá ruskému originálu a celkově je formulace uvedeného souvětí přijatelnější.

Jak jsme uvedli, sloveso *ебать* a od něj odvozené tvary jsou v ruštině frekventované. Níže uvedený příklad je dokladem absence obdobného tvaru v cílovém jazyce. Ouředník (2016)⁶³ ve výčtu výrazů s významem *utíkat*, *prchat* nabízí mj. *dekovat si prdel*. V českém překladu zvolené *zdejchnout se* má podle nás svůj význam především s ohledem na celkové vyznění věty a povídky jako celku. Poslední uvedený výraz, potažmo samotné *dekovat se*, *vypadnout / padat* apod. jsou hojně zastoupeny, pocit'ovány jako stylisticky zabarvené a obecně srozumitelné. Expresivitu, která se absencí vulgarismu částečně vytrácí kompenzuje celkové vyznění věty.

А мы ничего не малые и задирали бабам юбки после дискотеки много раз и щупали их, но бабы могут оказаться не одни, а с пацанами, и тогда надо **сьебывать**, а то их пацаны, особо если бухие, так отработают, что потом неделю будет не до дискотек, даже дрочить и то не захочется. (Гопники, s. 3)

Jenže buchy tam nemusej bejt samy, ale s kořenem, to se pak musíš **zdejchnout**, páč to potom ti jejich kořeni, hlavně, když už jsou nalítí, tě tak seřežou, že si týden nevzpomeneš na diskotéku. Člověku se pak ani nechce si vyhonit. (Příloha I)

Zřetelněji vystupuje obdobná otázka volby mezi snahou o maximálně přesný překlad a překladem spojeným s funkčním principem i v další ukázce.

И тогда я **ебнул**.

Со всей силы. (Гопники s. 141)

Ubalil jsem jí jednu.

⁶³ Uvedený výraz je součástí výčtu synonym k stylistově neutrálnímu *utíkat*, *prchat* na s. 334.

Vší silou. (Příloha II)

Při překladu došlo k mírnému posunu v zásadě v jedné stránce, a to formální podobě slova. Ve výchozím jazyce vidíme odkaz na kořeny ruského *matu*, oblast slovní zásoby s velmi vysokou mírou vulgarity. Do cílového jazyka není možné přeložit řadu slov obsažených v originálním textu tak, aby byl zachován i formální odkaz na vulgární / obscénní slovní zásobu a současně nebyl v cílovém jazyce pocíťován prvek vulgárnosti jako neúměrně přetížený. Podle nás současnému stavu jazyka blíže odpovídají ty prostředky, jichž námi bylo užito, jelikož touto cestou si zachovává text svou přístupnost i expresivní úroveň v cílovém jazyce.

4.5 Bezekvivalentní lexika

Za bezekvivalentní slovní zásobu považujeme především pojmy vztahující se k reáliím, které nemají ekvivalent v cílovém jazyce, který by plnil stejné či velice podobné funkce. Nejběžnějšími příklady jsou reálie jako mj. názvy podniků, sportovních klubů, značek automobilů, jídel atd.⁶⁴V takovém případě je při překládání stěžejní role překladatele, který na základě analýzy zvolí vhodné řešení. Nabízí se přepis původního názvu, který ale může čtenáře zmást, jelikož tentýž název je spojován s jinými kvalitami, nebo nebude jeho význam spojován s asociacemi, jichž zamýšlel dosáhnout autor výchozího textu. Za vhodnější považujeme funkčně ekvivalentní princip, tedy výběr vhodného protějšku v cílovém jazyce i v případě volby hyperonyma, pakliže odpovídá vlastnostem obsaženým v pojmu, jehož ekvivalent v cílovém jazyce nenacházíme.

Tím, že je text vztažen k historickému období, nachází se v něm řada dobových reálií. Jednou z nich je například název kina (viz Příloha II) a další typicky dobový jev, mléčný bar.

„Давай пойдём в кино. В "**Октябрь**" или в "**Родину**". Потом в "**Пингвин**"- мороженого там, коктейль молочный.“ (s. 141)

„Co zajít do kina, třeba do **Říjnu** nebo **Vlasti**? Pak třeba na zmrzlinu nebo na koktejl do **mlíčňáku**?“ (Příloha II)

Dnes pateticky znějící převážně jednoslovné názvy kin byly vcelku běžné i v českém prostředí.⁶⁵ Zjevná byla politicko-historická motivace vzniku jejich názvů, jako např. Únor,

⁶⁴ Lze říci, že v tomto ohledu se jedná o ty typy názvů, které nejsou známé v obou prostředích. Všeobecnou známost v obou prostředích mají například řetězce rychlého občerstvení, některé oděvní značky apod. K bezekvivalentní lexice viz Knittlová 2010 s. 12-13.

⁶⁵ Srov. článek Vlastní jména českých kin, Zapletal 1985.

Máj, Družba, Brigádníků atd. Zatímco v České republice jsou takové názvy spíše raritou, ve východní Evropě se jedná o stále živé názvy kin. Důvod, proč jsme zde přeložili vlastní jména kin (*Октябрь, Родина*), je prostý. Fenomén podobného typu pojmenovávání kin je známý i v českém prostředí, překlad je pak zvolen právě s tímto cílem, aby vyvolával asociace spojené s tímto způsobem tvorby názvů kin a nepřímo tak odkazoval na popisovanou dobu. Transliteraci, tedy přepis do latinky originálních názvů – *Oktjabr, Rodina*, nepovažujeme za příliš vhodnou. Nevhodnou zde není *exotizace*, která by tak v českém překladu vznikla, jako spíš v prvním případě pro český jazyk nepříliš vhodná hlásková podoba slova a ve druhém případě nežádoucí homonymie, která by ostatně vedla ke zcela jinému čtenářskému dojmu, jak se domníváme.

Podnik *Пингвин*, o němž se v originálu hovoří byl součástí sítě podniků zmrzlináren, které vynikaly kvalitou a nezvyklou šíří své nabídky, čemuž odpovídala na tehdejší poměry vysoká cena ale také velký zájem. Jedná se o informaci, která s sebou nese řadu doprovodných významů. Například, že se jedná o podnik s dobrým renomé, kdy samotný název vyvolával dojem kvality.⁶⁶ Zde v zásadě nelze přeložit název do češtiny jako *Tučňák*, jelikož by čtenářský dojem neobsahoval potřebný komponent vztahující se ke kvalitě pojmu, tj, nadstandardní kvalita, široký výběr, síť podniků atd. Proto se záměrně dopouštíme v překladu zobecnění i kvalitativní změny a volíme *mlíčňák*. V obou případech se jedná o pojem vztahující se k minulosti a dnes již neexistující, při nejmenším ne v původním měřítku, a vyvolávající alespoň nějakou představu. Varianta *zmrzlinárna* by mohla být rovněž vhodná, zde však je podle nás zásadní rozdíl v asociativní rovině čtenáře. Jelikož jde spíše o podniky spojené se současnou dobou. Čtenář by tak mohl chybně nabýt dojmu, že nabídka tehdejších podniků a dnešních si odpovídala. Významným je pak rozdíl v povaze podniků. Zatímco *Пингвин* byla síť- jakkoli málo rozšířená - dnešní zmrzlinárny tuto povahu nemají. Obdobně jsme řešili situaci s názvem restaurace *Турецт*, kdy jsme ruské vlastní jméno nahradili českým *pořádná restaurace*. Adjektivum pořádný zde užíváme ve významu pozitivně kvalitativně odlišený od druhého srovnávaného (viz s. 141 originálu, resp. příloha II).

⁶⁶ Viz http://e-n-d.ru/other_food/69.html [08.04.2018] heslo «Пингвин» a komentáře pod heslem.

Závěr

Nespisovné jazykové útvary jsou přítomny v řadě národních jazyků, kde plní své funkce, které nemůže plnit spisovný jazyk. Nespisovné jazykové útvary plní významnou roli zejména v dennodenní neformální komunikaci, a dále především v profesních a zájmových skupinách. Setkáváme se s nimi v poslední době i v umělecké literatuře, která již neužívá těchto prostředků jen k charakteristice postav v přímé řeči. Stále častěji se setkáváme s nespisovnými varietami jako prostředkem stylizace uměleckého textu jako celku. Zatímco dříve jsme se setkávali zpravidla s teritoriálními dialekty, v současné literatuře narůstá výskyt dialektů sociálních. Nejinak tomu je v případě českého a ruského jazyka.

Mnohé z těchto nespisovných (*polo*)útvary běžně nenacházíme ve slovnících (překladových či výkladových) a seznamujeme se s nimi až v důsledku jazykové praxe, zejména při kontaktu s rodilými mluvčími. Sociální dialekty, oblast nespisovné vrstvy jazyka, jsou mnohdy stranou odborného zájmu zejména z důvodů sociolingvistických. Problematičnost odborného studia těchto vrstev jazyka je založená v jejich dynamicky se rozvíjející podstatě, což může vést k neaktuálnosti a řadě nepřesnostem v oblasti popisu těchto vrstev. Podobně problematická je i lexikografická fixace a popis významu lexikálních jednotek spadajících do sociálních dialektů a vulgarismů. Jestliže je problematické samotné domácí uchopení materiálu, nejinak tomu je v otázce překladatelského přístupu. Absence odborné překladové lexikografické práce zaměřené právě na tuto často opomíjenou, může působit nesnáze při překladu ale i při studiu jazyka.

Ruský *mat*, je znám nejen svou vysokou mírou expresivity, ale i potenciálem spojeným s významem svých lexémů. Tento potenciál významově obsáhnout široké pole významů je spojen s desémantizací řady lexikálních jednotek. I přes nesrovnatelně vyšší míru expresivity, již dosahuje *mat* v ruském prostředí, lze kompenzovat expresivní složku *matu* českými funkčními ekvivalenty, které je možné, v případě potřeby zesílit expresivní složku, doplnit např. adjektivem příp. neologismem spojeným vulgarismy.

Necháme-li stranou samotnou překladovou stránku předložené práce, můžeme potenciálně, samozřejmě za předpokladu značného rozšíření materiálu, přispět k diskusi o potenciálu tématu lingvokulturních rozdílů při studiu jazyka. Poukázáním na zásadní odlišnosti v tak běžných projevech, jako jsou nadávky, parazitní slova či zvolání lze předejít případným nežádoucím výsledkům v komunikační situaci.

Seznam literatury

Excerpovaná literatura:

КОЗЛОВ, Владимир, Владимирович (2016) *Гопники: повесть и рассказы*. 2.vyd. [elektronická verze].

Slovníky:

DVOŘÁK, Libor. (1995) *Ej, čuvak!: ruský slang, aneb, český hambář jazyka ruského*. Praha: Horizont, 182 s.

HUGO, J. – FIDLEROVÁ, M. – ADÁMKOVÁ, K. (eds.), (2009) *Slovník nespisovné češtiny: Argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost – Historie a původ slov*, 3. vyd., Praha.

OUŘEDNÍK, Patrik. (2016) *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*. Čtvrté, doplněné vydání, ve Volvox Globator první. Praha: Volvox Globator, 532 stran.

Slovník spisovného jazyka českého, dostupné online <http://ssjc.ujc.cas.cz> [19.04.2018]

ЕЛИСТРАТОВ, Владимир Станиславович,(2002) *Словарь русского аргю* (материалы 1980–1990 гг.); Электронная версия – ГРАМОТА.РУ, Dostupné online z: <http://gramota.ru/slovari/argo/> [08.04.2018]

МЕЛЬНИК, Ярослав. (2004), *Словарь криминального и полукриминального мира: мат, сленг, жаргон*.

МОКИЕНКО В.М.- НИКИТИНА Т.Г. (2003), *Словарь русской брани! Матизмы, обсценизмы эфемизмы*, Москва, Норинт.

МОКИЕНКО В.М.- НИКИТИНА Т.Г (2000). *Большой словарь русского жаргона: 25000 слов, 7000 устойчивых сочетаний*. Sankt-Peterburg: Norint, 716 s.

ПЛУЦЕР-САРНО, А. (2005), *Большой словарь мата*, т.1, Москва, СПб,

ЯРЦЕВ, В. Н. (гл. ред.) (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*, Москва. Dostupné online: <http://tapemark.narod.ru/les/> [19.04.2018]

Odborná literatura:

БЕЛЬЧИКОВ, Юрий, Абрамович, ed. [2008] *Практическая стилистика современного русского языка: нормы употребления слов, фразеологических выражений, грамматических форм и синтаксических конструкции*, Moskva: "AST-PRESS",. 422 s.

ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М., *Дневник писателя; Маленькие картинки 2*, s. 126-127 in: *Собрание сочинений в 15 томах*. Dostupné z: http://rvb.ru/dostoevski/01text/vol12/01journal_73/113.htm [posl. přístup 8. 12. 2015].

ЖЕЛЬВИС, Владимир Ильич (1997) *Поле брани: сквернословие как социальная проблема*, Moskva: Lodomir, 326s.

ИЛЬЯСОВ, Ф. Н. (1990), *Мат в три хода (опыт социологического исследования феномена нецензурной брани)* // *Человек*. №3. С. 198-204. Dostupné z: <http://iliassov.info/article/mat.htm> [posl. přístup 31. 1. 2016]

КОВАЛЕВ, Г. Ф. (2005), *Русский мат – следствие уничтожения табу*, in: *Культурные табу и их влияние на результат коммуникации*, Воронеж, s. 184-197. Dostupné z: <http://philology.ru/linguistics2/kovalyov-05.htm> [posl. přístup 16. 7. 2016]

КОЖИНА, М. Н. (1977). *Стилистика русского языка*. Москва.

КРОНГАУЗ, Максим Анисимович (2007). *Русский язык на грани нервного срыва*. Moskva: Jazyki slavjanskich kul'tur, 229 s.

ЛЕВИН, Ю. И., (1998), *Об обценных выражениях русского языка*, in: ЛЕВИН, Ю. И. *Избранные труды. Поэтика. Семиотика*., Москва, s. 809-819. Dostupné z: <http://philology.ru/linguistics2/levin-98.htm> [posl. přístup 16. 7. 2016]

МИХАЙЛИН, В., (2005), *Русский мат как мужской обценный код: Проблема происхождения и эволюция статуса* in: Михайлин В. *Тропа звериных слов: Пространственно ориентированные культурные коды в индоевропейской традиции*. - Москва, с. 331-360.

МОКИЕНКО, В. М., (1994), *Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное*, in: *Русистика- Берлин, №1/2 с.50-73*. Dostupné z: <http://www.philology.ru/linguistics2/mokiyenko-94.htm> [posl. přístup 22. 1. 2016]

ХИМИК, Василий Васильевич (2000). *Поэтика никого, или просторейше как культурный феномен*, Sankt-Peterburg: Filologičeskij fakul'tet Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 269 s.

ČECHOVÁ, Marie et al. (2003) *Současná česká stylistika*. Vyd. 1. Praha: ISV, 342 s. Jazykověda.

ČERMÁK, František (1997), *Obecná čeština: je součástí české diglosie?* In: Přednášky z běhu LŠSS, UK V Praze, UKFF, 23-37 (rozšířená stejnojmenná verze z r. 1997, Jazykovědné aktuality XXXIV, 34-43). dostupné online: <http://archive.is/20120529133931/http://webcache.googleusercontent.com/search?client=opera&rls=cs&q=cache:FYr29EPyqa4J:ucnk.ff.cuni.cz/doc/diglosie.rtf%2Bdiglosie%2Bsite:cz%26hl=cs%26gl=cz%26ct=clnk%26cd=1%26client=firefox-a&sourceid=opera&ie=utf-8&oe=utf-8#selection-31.0-71.1> [11.03. 2018]

DREIZIN, F. and PRIESTLY, T., (1982), T., *A Systematic Approach to Russian Obscene Language*, in: *Russian Linguistics*, Vol. 6, No. 2 (Feb.), pp. 233-249.

ĐUROVIČ, L., (2005), *Typology of Swearing in Slavonic and some Adjacent Languages* in: *Všeobecná jazykoveda a slavistika- Vybrané štúdie II*; VEDA, Bratislava, s. 50–60.

ERMEN, Ilse (1993). *Der obszöne Wortschatz im Russischen*, München.

GREPL, Miroslav et al. (1995), *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny.

HAUSENBLAS, Karel, (1962) *Styly jazykových projevů a rozvrstvení jazyka (K diskusi o obecné a hovorové češtině)*, SaS [Slovo a slovesnost], ročník 23, číslo 3, s. 189-201 dostupné online: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1173> [05.02. 2018]

HRABÁK, Josef. (1962). Několik úvah o obecné češtině a vulgarismech v současné české próze. In *Naše řeč*, roč. 45, č. 9-10.

KALITA, Inna. (2011) *Obrysy a tvary nespisovnosti: ruština vs. čeština: komparativní pohled: ruský slang v procesu vývoje*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 194 s.

KNITTLOVÁ, Dagmar (2010), *Překlad a překládání*, Olomouc.

KOVALEVA, Manuela (2014), *The Function of Russian Obscene Language in Late Soviet and Post-Soviet Prose*, A thesis submitted to The University of Manchester for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Humanities.

KUFFNEROVÁ, Zlata (1994) *Obecná čeština a slang*, s.71-77 in: Kufnerová, Z. et al., 1994. *Překládání a čeština*, Jinočany: H & M Vyšehradská.

LEVÝ, Jiří. (2012) *Umění překladu*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012. 367 s.

LJUNG, M., (2011), *Swearing: A Cross-Cultural Linguistic Study*, University of Stockholm, Sweden.

MOUNIN, Georges (1999) *Teoretické problémy překladu*, Praha.

NEBESKÁ, Iva. (1996) *Jazyk, norma, spisovnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 159 s. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia; 126,

OBRÁTIL, K. J. (1999-2000) *Kryptadia. Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu* 3 svazky. Praha; Paseka.

ONG, W. J. (2002). *Orality and literacy: the technologizing of the word* (2nd ed., Repr. (2004).). London: Routledge.

RAZVRATNIKOV, B. S. (1979). [pub. pod pseud. Victor Friedman] *Elementery Russian Obscenity*, Maledicta 3, s. 197–204.

SGALL, Petr a HRONEK, Jiří. (1992) *Čeština bez příkras*. Vyd. 1. Praha: H & H, 181 s.

STRAKOVÁ, Vlasta (1984) *K problematice lingvistiky překladu*, in: Slovo a slovesnost, volume 45, number 4, pp. 315-320. Dostupné z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=2990> [9.4.2018]

STRAKOVÁ, Vlasta (1994) *Lingvistický pohled na problematiku překládání*, s. 11-19 in: Kufnerová, Z. et al., 1994. *Překládání a čeština*, Jinočany: H & M Vyšehradská.

TIMROTH, W. von, (1986), *Russian and Soviet Sociolinguistics and Taboo Varieties of the Russian Language (Argot, Jargon, Slang and "Mat")*, München, Revised and Enlarged Edition, trans. Nortrud Gupta.

ULIČNÝ, Oldřich (1988), *Expresivita a překlad krásné prózy*. In: Slavica Pragensia, 32, AUC-Philologica 4-5. S. 329–354.

VILIKOVSKÝ, Ján(2002) Překlad jako tvorba. Překlad Emil Charous. Vyd. 1. Praha: Ivo Železný, 246 s.

ZAPLETAL, Jiří (1985) *Vlastní jména českých kin*, in: Naše řeč, ročník 68, číslo 2, s. 63-68 Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6529> [9.4.20018]

ZIMA, Jaroslav. (1961) *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 139 s. Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd; roč. 71, seš. 16.

Internetové zdroje:

Český národní korpus (ČK) <https://www.korpus.cz>

Национальный корпус русского языка (RK) <http://www.ruscorpora.ru>

MAT V ЛИТЕРАТУРЕ: PRO ET CONTRA Dostupné online:
<http://litteratura.org/publicism/428-mat-v-literature-pro-et-contra.html> [19.04.2018]

Энциклопедия нашего детства: http://e-n-d.ru/other_food/69.html [08.04.2018]

Seznam příloh

Příloha I: Prázdniny (Каникулы)

Příloha II: Něha (Нежность)

Příloha III: Sex and Violence (Sex and Violence)

Příloha I

(Каникулы s. 1-3)

Prázdniny

Hurá! Tři měsíce prázdnin! Včera byl poslední školní den, ale ona to nebyla vlastně žádná škola. Přišli dva plešouni a jedna ženská pro ty, kteří budou od příštího roku chodit do školy pro mentály. Ptali se na násobilku, jako šest krát osm, šedesátčtyři – že jo? -, jaký je rozdíl mezi býkem a traktorem, a co je těžší, kilo chleba nebo kilo cukru. Neřekli, koho vybrali, to až pak.

No a teď si kopnem fotbálek, můžem hrát o peníze, dokuřovat vajgly a házet šutry do oken vlaků, lovit a věšet černý kočky a mraky dalších věcí.

Zeitra vstanu strašně pozdě, půjdu na balkón podívám se na to modrý nebe a plivnu na sousedovu plešku, až bude uklízet balkón pod náma, ten zařve: „Co to, kurva, je, to chčije nebo co?“

Pak si skočím na hajzl, vychčiju se, nažeru se v kuchyni a vypadnu ven. Cestou to vemu přes zahradu, která patří Zrůdovi, natrhat pár jablek. Musím to stihnout, dokud je na trhu. Jabka ještě nejsou zralý a jíst se nedaj, ale ten jeho ksicht, potom, co zjistí, že žádný jabka nebudou, že je všechno vorvaný, za to stojí. To bude prdel.

Potom se půjdeme koupat do lomu. Voda tam je taková hnědo-červená kvůli chemičce a ještě jedný fabrice, kde dělají z kostí hnojiva. Krysy tam jsou půlmetrový, občas je mlátíme klackama, ale teď na to nějak není nálada. No jo, krysy...

Má to tu jednu chybu, nechoděj sem skoro žádný buchty. Ty šterbinky, který sem přijdou stejně nejdou do vody. Rozhoděj si deky, vyvalej svý zadky slunci na odív a ležej. Prosit je můžeš, jak chceš, stejně do vody nepůjdou, ještě udělej takovej ksicht: „My se nekoupeme, nám je tady dobře.“ Takže asi tak. Mě se vám ale ojebat nepodaří, já, když seru, tak se nepředkláním. O vás vim všechno, kdo s kým, kdy a kde.

Po lomu se půjdu domů nažrat, nikdo zatím není doma, takže si ušetřím ty pindy. Měl bys večer sedět doma a ne se někde poflakovat, a co to je za partu, takový kamarádícci na tebe budou mít špatný vliv. Měl bys sedět doma a raději si číst knížky, podívej se na ten seznam literatury. Tolik toho máš přes prázdniny přečíst! Ale ty?

Já? Co já? Já nic. Lepší by bylo, kdyby mě míň jebali. To se radši ani domů nažrat nepůjdu, něco si ukradnu v sámošce. Hlavní je se nenechat chytit prodavačkama. Ty, když člověka

chytěj, tak ho ztřískaj košťama a předaj polišům. A poliši - to jsou podrazácký svině. Ale to nestojí za řeč.

No a večer? Přes plot na diskotéku, kde jsou jenom naši a nikdo nebude nikoho prudit ve stylu, „co se sem serete, prckové.“

Naši, mazáci z naší čtvrti, nám slíbili, že nás vezmou na grupáč k Natašce. Sami pak ale nešli, rozmysleli si to. Možná nás ale nechtěli brát s sebou, jako že jsme ještě malí a je brzo.

My ale nejsme malí. Na diskotéce jsme už mockrát holkám zvedali sukně a ohmatávali je. Jenže buchtý tam nemusej bejt samy, ale s kořenem, to se pak musíš zdejchnout, páč to potom ti jejich kořeni, hlavně, když už jsou nalítí, tě tak seřezou, že si týden nevzpomeňš na diskotéku. Člověku se pak ani nechce si vyhonit. A to všechno jenom kvůli buchtám, čubkám proradnejm.

Diskotéka končí, ale ještě je brzo na to jít domů, je teprve dvanáct. Ještě můžem projít parky, zjistit, kde se líbaj, nebo kde píchaj. Pořádně je vyděsit a házet na ně kameny. Průser je, když natrefíš na týpky bez buchet, ti jsou nasraný, seděj a chlastaj.

Než půjdu spát, zaskočím do zahrady za Zrůdou, popřát mu dobrou noc. Zahradu si hlídá, obchází jí se zbraní a my jen tak zařveme: „Dobrou noc, Sergeji Stěpaniči, ne abys usnul, jinak ti zahradu zapálíme.“ A on zakřičí: „Padejte pryč, grázlové, já si nedělám legraci.“

A je to. Ted' domů a spát. A zejtra- zas to samý.

Příloha II

(Нежность s. 140-145)

Něha

„Jdi do prdele.“ To mi řekla. Běhal jsem za ní tři měsíce, od března do května. Říkala, že se mnou bude možná chodit.

V zimě chodila s Žurou, kterej je starší o tři roky- sedmdesátej první ročník. Ale na jaře musel nastoupit na vojnu. Chtěli ho vzít už na podzim, ale nějak se z toho vyvlík. Kdyby v trolejbusu nezmlátil chlápka, vykroutil by se úplně. Poliší mu dali na výběr: vojna nebo basa.

Kluci říkali, že s ním píchala. Nevěřil jsem tomu, ale pak byl na Silvestra Žura, Kalinův kámoš, se svojí partou doma u Kalinova bráchy. Kalina, který je v áčku, s nima taky byl a říkal, že se s ní Žura zavřel v pokoji. Na půlhodiny nebo na hodinu.

*

Pak ale přišla:

„Pomůžeš mi s matikou? Po škole můžeme jít ke mně, hm?“ A taky jsme šli a já jí pomoh. Pak jsme si zapálili na balkóně, našla ve skrýši svý mámy nějaký hubolep, tak jsme si dali malýho frťana.

Den na to dostala jedničku z matiky. Asi poprvé od začátku ročníku. A doma jí za to dali pět rublů. Pak přišla: „Super, hele, budeš mi od teď pomáhat s matikou. A co ještě třeba geometrií? No, a možná bysme spolu mohli chodit.“

„A co Žura?“

„S tím je konec.“

*

Často jsem jí navrhoval: „Co zajít do kina, třeba do *Říjnu* nebo *Vlasti*? Pak třeba na zmrzlinu nebo na koktejl do mlíčňáku?“

A ona jenom: „Hele, ne, třeba někdy jindy.“

Dnes jsem to zkusil znova, a: „Jdi do hajzlu. Ve svý čtvrti jsi absolutní nula. A vůbec. Už dávno chodím s Velkým Kalinou. A nechodíme do mlíčňáku, ale do pořádný restaurace, chápeš? Já jsem jenom chtěla, abys mi pomáhal s matikou. Teď to už ale nepotřebuju. Po desítce odcházím

na střední. Půjdu na pajdák. Dřív jsem se nedostala, protože nebyla tlačěnka, kterou teď máti zajistí. Takže se můžu na matiku vysrat. Takže už za mnou nemusíš chodit. Jestli přijdeš, neotevřu ti.“

Ubalil jsem jí jednu.

Vší silou.

Pěstí.

Spadla na koberec.

Trochu se jí povytáhly šaty a já uviděl okraj kalhotek.

Z nosu jí začala týct krev a ona se rozbrečela.

„Ty čuráku, zlomil jsi mi nos! Je ti jasný, co s tebou Kalina udělá?“

A já pochopil, že jsem v píči.

Takhle jsem se bál jenom jednou v životě, a to když jsme s Pyrem byli na kraji střechy devítipatráku, a on mě chytil jako by mě chtěl shodit. Málem jsem se posral.

Šáhla si na nos a prsty měla od krve. „Co čumíš? Táhni.“

„Promiň... já nechtěl...“

„Padej, kurva!“

*

Doprdele! Doprdele! Kurvadrát! Co teď budu dělat? Velkýmu Kalinovy je dvacet, chodí na průmku a za svojí čtvť chodí už od osmičky. Metr osmdesát dva, tři roky dělal box, kdyby nezmlátil trenéra z jiný skupiny, pokračoval by dál. Trenér byl sice ožralej, ale i tak...

Co budu, dělat? Kurva! On mě zabije. O prázdninách budu sedět doma, nikam nepůjdu. Našim něco nakukám. Ale z toho mi mrdne, furt bejt doma. Jenom bedna a knihy. No jo, ale do prázdnin jsou ještě dva týdny. Takže je se mnou konec. Jsem prostě v píči. Odpočívej v pokoji, Sašo. „Zemřel hrdinou smrtí.“ 1974-1990.

*

Vycházím z baráku. Už je tma. Doprdele! Aspoň kdybych došel domů. No a doma je stejně všechno na hovno.

Jdu rychle, skoro běžím. Její sousedka, teta Nina, má telefon. Co když za ní zašla a zavolala. Ale komu? Kalina přece nemá telefon. Nebo snad jo? Ale hovno, proč by seděl doma. Určitě je někde venku...

Nejdu přímo po ulici. Dům vedle jídelny. Jídelna. Nějaká svatba. Chlapi v oblecích, Ženský. Všichni nalití a kouřej.

Na zastávce na Dělnický ani noha. Že bych sednul na trolej a popojel? Hovno, akorát ztratíš čas čekáním.

Jsem na dvoře. Dole pod vedlejším barákem je lékárna. Naproti mi jde z baráku Šunja. Pozdravili jsme se a já jdu dál.

Na dvoře dalšího baráku, kde je obchod s domácími potřebami se nákej děda sere s motorkou. Sundal z ní nějaký díly a rozložil je na hadr.

Tak a jsem doma. Můj barák.

A kurva...Kalina, Pleška a Andron. Doprdel, to přece není... Kurva, jak to zjistili?

Popošel jsem blíž a zdravíme se. Už maj vypito.

„Prcku, máš prachy?“ zeptal se Pleška.

„Ne, nemám.“

„To tys chtěl chodit s mojí mladou? Chtěls jí vomrdat, co? A kdybysme my teď rozmrдали tobě ksicht,co? Dělam si prdel, klídek. Klidně s ní choď. Kašlu na ní, poslal jsem jí do hajzlu. Už mě srala, blbka. No nic,“ plácli jsme si.

Plácnul jsem si s klukama a šel do vchodu. Čekám na výtah. Ještě jsou venku, o něčem se baví a smějou se.

Výtah přijel, vcházím a mačkám pětku. Pomalovaná kabina a světlo.

*

Doma seděj u televize. Sjezd lidových zástupců nebo něco takovýho. Zavřel jsem se v pokoji a pustil si magneták. Kurva, zapálil bych si. Mám jedno retko ulitý. Ale před staroušema ne.

A co když mě Kalina vochal? Co tady vůbec dělali? Ani jednou jsem je neviděl u svého vchodu...

Někdo zvoní.

„Ano, je doma.“ Kroky. Dveře se otevírají. Poliš z naší čtvrti.

„Cos proved?“ zeptala se máti.

*

Vazebka.

„Za co tu seš, kámo?“ Ptá se týpek s rozbitou hubou.

„Zmlátil jsem buchtu.“

„Ty krávo. Dobře ty! To jim patří, čubkám. Zapálíme si, co?. Tady se teda nesmí, ale na to jim seru. Cigára jsem propašoval zastrčený v prdeli. Kouříš, ne? Pak se zdejchnem, vypadnem do hajzlu. Poslouchej, kurva. Já bych tě ničemu špatnému neučil. Srát na všechno.“

Příloha III

(Sex and Violence s. 166-172)

Sex and Violence

Na dvoře devítipatrového domu, u plechových garáží čtyři výrostci, je jim tak šestnáct sedmnáct let, kopou do ležícího mladíka kryjícího si hlavu rukama. Mladík je možná o něco starší než výrostci. Stranou stojí dvě šestnáctileté holky a pozorně to sledují. Je pozdě, asi tak jedna ráno, a v jen v několika oknech okolních domů se svítí.

„Pod, pudem se vychcat za garáže,“ říká blondýnka s dlouhými vlasy. Každá drží láhev klinského piva. Blondýna dopila a postavila prázdnou láhev na zem. Pivo dopijí i druhá, nakrátko ostříhaná bruneta. Jdou za garáže.

„Kurva!“ najednou vykřikla jedna.

„Co je?“

„Šlápla jsem do hovna.“

Obě se rozesmály. Pak už bylo jen slyšet, jak proudy moči tečou na zem. Po chvílce obě vycházejí zpoza garáží. Bitka skončila. Zbitý mladík leží na trávě a ostatní kouří.

„Tak co, už jste to vyřešili?“ zeptala se blondýna jedno z výrostků.

„Všechno je v cajku. Ten už vysírat nebude. A to si myslel, jakej není frajer.“ Pak ji objal a začali se líbat. „No nic, jdeme domů.“

Usmívá se. Výrostci si podávají ruce, loučí se a odcházejí. Blondýna odchází se s svým klukem, její kamarádka zas s tím svým.

*

Ve vchodě domu sedí blondýnka a její přítel na schodech. Pod sebou mají noviny a kouří. Kluk zahodil vajgl a objal ji, potom ruku posunul výš a chytil ji přes tričko za prso. Blondýna se usmála a zahodila vajgl do díry pod zábradlím.

„Co blbneš? Nech toho,“ řekla. Ale jeho ruka už byla pod krátkou sukni.

„Ale píču, vidíš tady někoho?“

„A co máma? Nebo sousedi?“

„Tvoje máma teď píchá s tím svým šmejdem z Kavkazu.“

„Nech toho.“

„No jo, furt.“ A za chvíli už se věnují sexu; on sedí, pod sebou má noviny a dívka na něm zlehka poskakuje.

*

Druhé děvče, bruneta, vyšlo ze vchodu a kouká nahoru. Z balkónu v osmém patře jí mává její kluk. Kouří. Bruneta mu posílá pusy. Dokouřil, zahodil vajgl a odešel z balkónu. Vajgl dopadl pár metrů od brunety. Zaslápla ho podpatkem.

Jde podél domu, kolem aut a garáží. Zpoza „Záporožce“ bez kol s vymláčenými skly vyšel mladík, ten mladík, kterého zmlátili. Pod nosem a na bradě měl vybarvené modřiny

„Ahoj.“

Bruneta hlasitě zapištěla a chtěla utéct, ale mladík ji skopnul. Zapištěla a jak padala, spadla jí kabelka.

„Takže, když čtyři mlátěj jednoho, to je normální?“

Dívá se na něj ze země. Sedí na bobku. Mladík jí znovu kope do boku a ona křičí:

„Pomoc!“

„Já ti, kurva, pomůžu!“

Vzal jí a vlácel jí k nejbližšímu vchodu. Na jednom z balkónů stojí dva borci kolem dvanácti let, kouří a pijí z lahví pivo Baltika No. 9.

„Vem ji sem,“ křičí jeden z nich a po hlase je slyšet, že už je opilý.

„Hovno, čuráku,“ odpovídá mu mladík.

„Ještě tam chvíli píčuj a zmaluju ti prdel.“

Mladík zatáhl brunetu do vchodu.

„No, jen se na mě podívej.“

Bruneta pláče a mladík jí táhne do výtahu a ten se rozjíždí do posledního devátého patra.

„Vylez.“

Táhne jí za sebou do mezipatra mezi posledním a předposledním patrem.

„Sedni si.“ Bruneta si poslušně sedá na beton ušpiněný skvrnami od nějaké zaschlé tekutiny. Mladík vytáhl pomačkanou krabičku cigaret Java. Vytáhl cigaretu, je zlomená, druhou, taky zlomená. Třetí a čtvrtá už jsou v pořádku. Zapálil si a zapálil druhou cigaretu a podal jí brunetě.

„Asi jsi mi zlomil žebro,“ řekla a potáhla si: „Jako by to ve mně hořelo.“

„Ale když mě tam třískali, tys stála a koukala se, tak to ti bylo dobře, co?“ Holka brečí.

„Co s tebou udělám?“

Bruneta nic neříká a dál brečí.

„Je tohle normální?“ pokračuje mladík: „Nasrali jste se kvůli hovnu do ženatýho. Já mám už rodinu a dítě, chápeš? Kdybyste aspoň něco řekly. Ani hovno, stály jste a smály se.“

„Nesmály jsme se,“ pronesla tiše a poposedla si blíž. Mladík kouká před sebe. Bruneta mu rozepíná pásek, potom poklopec, vytahuje úd a začíná sát.

*

Společně vycházejí z vchodu. Na balkóně, kde byli před tím dva, stál už jeden se zakloněnou hlavou a masturboval.

„Nepůjdeme ke mně? Umyješ se. Přece nemůžeš jít takhle domů.“

„Koho máš doma?“

„Mámu. Ta ale bude v pohodě, řeknu, že jsi známej a že tě chytli fízlové.“

Vyšli.

*

Ke vchodu přišel jiný pár, tak kolem osmnácti. Oblečený módně a draze. Začínají se líbat. Klučina na balkóně nic nezaregistroval a stále masturbuje, oči má zavřené.

„A-a-ach!“ hlasitě zakřičel, odtrhl ruku a otevřel oči.

Dívka vyprskla smíchy.

„Hej, nechceš se napít?“ Zakřičel zdola na chlapce mladík.

„A co máš?“ opile se zeptal kluk.

„Všechno, co budeš chtít, ale abych byl konkrétnější,“ a vytáhl z tašky zpola vypitou láhev červeného vína.

„K čemu je ti ten kluk? Můžeme jí vypít sami.“

„To myslíš vážně?“ zeptal se kluk.

„No jasně.“

„Jdu dolů.“

„Andreji, no řekni, k čemu ti ten kluk bude?“

„Vzrušilo by tě, kdyby se dotýkal tvých prsou?“

„Nevím. Co by na tom mělo být vzrušujícího?“

„Vim já? Je to ještě kluk, a právě si vyhonil na balkóně.“

„No, nevím. Možná.“

Kluk vyšel z domu v roztrhaném tričku a sešmajdaných pantoflích.

„Ahoj, podělíme se s tebou,“ řekl Andrej a přihnul si vína přímo z láhve, kterou potom podal dívce. Ta se taky napila a podala láhev klučinovi.

Ten chňapl po láhvi a pil dlouho tak, až mu víno začalo stékat po bradě a kapat přes díry v tričku na holý hrudník.

„Hustý,“ pronesl klučina a debilně se usmíval.

„A kde máš rodiče?“

„Spěj.“

„A nechceš si šáhnout na její prsa.“

Chlapec se nedůvěřivě koukal na usmívající se dívku.

„No, dělej, nebo ses podělal?“

Chlapec natáhl ruku a přes triko se dotkl dívčina levého prsa. Andrej i dívka se usmívají.

„Copak takhle se šahá na prsa?“ řekl se smíchem Andrej, vzal chlapcovu ruku a zasunul ji po triko. Dívka se usmívá jako před tím. Klučina pomačkával levé, prso, potom ale prudce ruku odtáhl.

„Tak, a teď můžeš jít. Měj se!“ uslyšel chlapec od Andreje.

Klučina se otočil a udělal pár kroků, když ho Andrej kopl do zad. Upadl na schody před domem. Andrej ho ještě několikrát nakopl.

„V našem světě není nic jenom tak. Za všechno se musí platit. To si zapamatuj na celý život, chlapečku!“

„To bylo zbytečný. Je to dobrý borec.“ Prohodila dívka a rozesmála se. Andrej se taky rozesmál. „Rychle, poběžíme ke mně.“ Vzali se za ruce a utekli. Ve tmě jenom problesklo dívčino bílé tričko.

Klučina se postavil, šel směrem k domu a mumlal si: „Ty čuráku, sráči, kuřbuřte zsranej, my se ještě potkáme, táhni do prdele...“

*

Zbitý mladík a děvče sedí u ní v kuchyni a pijí vodku. On je oblečený, ale ona má na sobě jenom kalhotky a košilku. Nábytek v kuchyni je starý a opotřebovaný. Místo světla je v kuchyni jen od prachu ulepená žárovka bez stínidla. Všechny rohy místnosti jsou zastavěny prázdnými lahvemi od vodky a levného vína. Mlčky si připíjejí vodkou a dopíjí. Na stole stojí prázdná láhev od vodky.

„No, tak já půjdu. Žena na mě už čeká.“

„Počkej,“ řekla.

Mladík vytáhl z krabičky cigaret primku bez filtru a zapálil si u okna. Děvče se naklonilo, vzalo jednu z prázdných láhví. Mladík kouká z okna. Zezadu jej udeřila prázdnou lahví, svalil se do kouta na prázdné láhve. Láhve se hlasitým cinkáním popadaly. Bere ještě jednu a hází ji na mladíka. Láhev se rozbila o stěnu vedle mladíkovy hlavy. Děvče hází další a další láhve, některé se rozbily, jinými se trefila přímo do mladíka. Kvůli hluku přiběhla z pokoje matka v rozervané špinavé noční košili.

„Tobě, kurva, snad mrdlo v kuli? Probudíš celý barák. Koukej kolik je! Zase zavolaj policajty, dohajzlu. A to je, dopíči, kdo?“

„Nikdo.“

„Proč ho sem doprdele taháš?“

Mladík celý zasypán střepy zeleného a hnědého skla z lahví ležel na zemi a po tváři mu tekla krev.

„Koukej ho odsud vykýblovat někam do hajzlu.“

„Tobě vadí, ty si to vyřeš. Já jdu chcát.“ Odešla na toaletu neoddělenou od koupelny, sundala si kalhotky a sedla si na mísu. Za dveřmi nadávala její matka, a mladík začal sténat.

Děvče se rozplakalo.